

ความไม่มั่นคงในสถานะสมัยใหม่สู่การเรียนรู้

ความหมายในชีวิตผ่านการตาย¹

Modern Insecurity and The Quest for Life's Meaning through Dying

Received 7 November 2023

Revised 1 June 2024

Accepted 4 June 2024

ธัญญารณ จันทรเวช²

Thanyaporn Chantaravech³

ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์⁴

Pavika Sriratanaban⁵

บทคัดย่อ

ปรากฏการณ์ความไม่มั่นคงภายในท่ามกลางบริบทแห่งชีวิตที่ไม่แน่นอน กำลังพาให้คนหาความมั่นคงภายในเพื่อยึดเหนี่ยวชีวิต ก่อให้เกิดคำถามต่อความหมายในชีวิตทั้งการอยู่และตาย บทความชิ้นนี้ เป็นการศึกษาเชิงทฤษฎีผ่านการทบทวนเอกสาร เพื่อเข้าใจปฏิบัติการของสถานะสมัยใหม่ต่อชีวิตทางสังคมในระดับปัจเจกบุคคลทั้งการให้คุณค่าและความหมายที่สะท้อนถึงตัวตนและอัตลักษณ์ เพื่อนำไปสู่กระบวนการและมุมมองในการเข้าใจชีวิตและเท่าทันปัญหาของการดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่มากขึ้น จากการศึกษาพบว่า ความพร่ำ

¹ บทความวิชาการชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของคณาจารย์ที่สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: thanyachantu@gmail.com

³ Ph.D. student in Program of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

⁴ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: pavika.p@gmail.com

⁵ Associate Professor Dr., Lecturer of Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

เลื่อนของคุณค่าและความหมายในสภาวะสมัยใหม่ส่งผลต่อความไม่มั่นคงภายใน ปฏิบัติการของสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลายทำให้ผู้คนในระดับปัจเจกทั้งต้องยืนหยัดต่อลักษณะความเป็น “ตัวตน” แห่งยุคสมัยด้วยตนเอง พร้อมไปกับพยายามหลอมรวมต่อรองกับสภาพสังคมที่ห่อล้อมผ่านวิถีชีวิตในแบบของตน และการเชื่อมโยงกับชีวิตทางสังคมของปัจเจกผ่านสายสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ นั้นก็สร้างพันธะแบบทางการ เต็มไปด้วยความหวังที่จะมีความสัมพันธ์ที่แท้กับโลกได้ โดยประเด็นร่วมที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ 1) การเปลี่ยนแปลงคุณค่าร่วมในสังคม 2) ความเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะตัวตนและอัตลักษณ์ 3) ความสัมพันธ์ในบริบทสมัยใหม่ ปัญหาจากการสูญเสียคุณค่าและความหมายนี้สามารถรับมือจากการเรียนรู้ความหมายในชีวิตโดยเฉพาะสร้างความตระหนักผ่านประสบการณ์กับการตาย การได้ใช้ชีวิตเพื่อใคร่ครวญและทำความเข้าใจกับแหล่งกำเนิดความหมายในชีวิตของแต่ละคนจึงเป็นข้อเสนอในงานชิ้นนี้ โดยทั้งปัจเจกและสังคมนั้น จะต้องให้พื้นที่ในการเรียนรู้และออกแบบความหมายในชีวิตของแต่ละปัจเจกที่มีแหล่งกำเนิดจากภายนอกหรือภายในตัวเอง ขณะเดียวกันในระดับสังคมก็ต้องทบทวนเพื่อตระหนักต่อการร่วมสร้างคุณค่าและความหมายร่วมใหม่ ที่มุ่งหาความหมายที่เชื่อมโยงกับสาธารณะร่วมกัน

คำสำคัญ: ความไม่มั่นคงภายใน, ตัวตน-อัตลักษณ์, ความหมายในชีวิต, การตาย

Abstract

The phenomenon of internal insecurity amidst an uncertain life context drives individuals to seek internal stability to anchor their lives, raising questions about the meaning of life, both in living and dying. This article presents a theoretical study through a literature review to understand the operations of modern conditions on social life at the individual level, including the values and meanings that reflect identity and selfhood. This understanding aims

to foster processes and perspectives that better comprehend life and the problems of existence in modern society. The study reveals that the blurring of values and meanings in modern conditions contributes to internal insecurity. The late modern era compels individuals to uphold their identity as a “self” of the era while simultaneously negotiating and integrating with the surrounding social context through their own way of life. The connection of an individual’s social life through relationships with various entities creates formal bonds, filled with the hope of having pure relationships with the world. The key issues identified are: 1) Changes in shared values within society, 2) Transformations at the individual level, particularly concerning identity and selfhood, and 3) Relationships in the modern context. The problem of losing values and meaning can be addressed through learning about the meaning of life, particularly by fostering awareness through experiences with death. Living life to contemplate and understand the sources of meaning for each individual is a proposal of this work. Both individuals and society must provide space to learn and design the meaning of life, originating from either external or internal sources. Simultaneously, society must also reconsider and be aware of co-creating new shared values and meanings that seek a common understanding connected to the public.

Keywords: Internal insecurity, Self-identity, Meaning in life, Dying

บทนำ

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เราจะพบการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ หนังสือโปรแกรมบำบัด การให้คำปรึกษา บทความที่เกี่ยวข้องกับคู่มือการใช้ชีวิต เข้าใจชีวิต จัดการความสัมพันธ์ ที่มีองค์ประกอบตั้งแต่เกิด ผ่านบาดแผล การจัดการ

วิกฤตวัยกลางคน ความสัมพันธ์ที่หวาดระแวงในการทำงาน ไปจนกระทั่งการเข้าถึงความหมายของชีวิตจากความตาย (Giddens, 1991, p. 2) แม้การใช้ชีวิตในยุคสมัยที่ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจะพาให้เราสะดวกสบาย ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บเพียงใด แต่เรากลับยังตั้งคำถามกับการใช้ชีวิตมากขึ้น เรามีชีวิตอยู่เพื่ออะไร?

เราจมอยู่กับการหาเหตุผลหรือความหมายของการมีชีวิต และรู้สึกหดหู่ เลื่อนลอย ว่างเปล่า จนทำให้รู้สึกว่าชีวิตของเราไร้ค่าไร้ความหมาย ช่วงวัยกลางคนซึ่งเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่มนุษย์มักจะหมกมุ่นอยู่กับชีวิตตัวเองอย่างจริงจัง เริ่มตั้งคำถามถึงเป้าหมายและการมีอยู่ของตัวเอง และพลอไปเปรียบเทียบกับคนอื่นโดยไม่รู้ตัว ทั้งด้านกรงาน การเงิน สุขภาพ และครอบครัว แม้แต่เด็กเล็กๆ ก็สงสัยถึงการมีอยู่ หากสภาพแวดล้อมของเขามีภาวะที่ตึงเครียดจนเกินไป เมื่อเรามีอิสระและเสรีภาพในการเลือกที่จะยึดมั่นกับสิ่งใดที่เราเชื่อและศรัทธา แต่วันหนึ่งเกิดการสูญเสียหรือถูกทำให้สั่นคลอน มันสามารถนำไปสู่การตั้งคำถามและเกิดการวิตกกังวลถึงการมีชีวิตอยู่ของตัวเอง และสามารถนำไปสู่การตัดขาดจากโลกภายนอกได้ ซึ่งการตัดขาดนี้ ก็จะกระตุ้นให้เกิดคำถามตามมา ความหมายของการมีอยู่คืออะไร หรือชีวิตฉันยังสำคัญอยู่หรือเปล่า (วริษฐา แซ่เจีย, 2563)

การทำความเข้าใจชีวิตเป็นเรื่องราวที่อยู่คู่มนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย เช่นเดียวกับคำตอบที่ผลัดเปลี่ยนกันไปตามแต่เงื่อนไข ความเชื่อ กาลและเทศะ และขณะนี้ยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้นสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ต่อสภาพสังคมแวดล้อมของยุคสมัย คำถามที่ผู้คนร่วมสมัยต้องการแสวงหาคงไม่อาจเข้าใจได้ด้วยคำอธิบายเฉพาะปัจเจกแต่ละราย ด้วยสภาวะสมัยใหม่ดังในปัจจุบัน เราจะพบคำอธิบายที่เชื่อมโยงตัวตน วิถีชีวิต สังคมแวดล้อมระบบของทั้งโลก และปฏิบัติการที่ทำให้การดำรงอยู่ของมนุษย์ยังสั่นคลอนและเปราะบาง สภาพที่ผู้คนตั้งคำถามต่อการดำรงอยู่ หาความหมาย คำอธิบายต่อ

ความโดดเดี่ยวแม้ในวาระสุดท้ายของชีวิต รวมไปถึงการหาหนทางดำเนินชีวิตทางเลือกที่มีให้บริโภคมอย่างหลากหลาย ในสภาวะสมัยใหม่ (Modernity) วิถีชีวิตของปัจเจกที่มีลักษณะเฉพาะต่อสังคมในโลกทันสมัย การได้รับการศึกษาให้เชื่อในเหตุผลและวิทยาศาสตร์ การมีชีวิตภายใต้กระบวนการทำให้เป็นปัจเจก (Individualization) ปัจเจกนิยมเชิงสถาบัน (Institutional individualism) การมีตำแหน่งหน้าที่ตามสถานะทางสังคม การใช้ชีวิตอยู่กับสังคมบริโภค การดำรงอยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้า กระบวนการเปลี่ยนผ่านของความเชื่อในแต่ละรุ่นที่ต่างกัน ความย้อนแย้งของอัตลักษณ์และคุณค่าในตัวเอง สิ่งเหล่านี้ทางหนึ่งเป็นการดำรงความเป็นอิสระของปัจเจก ขณะที่ในทางหนึ่ง ทำให้การเกาะเกี่ยวทางสังคมคลายลง เกิดความแปลกแยก เปลี่ยวเหงา ปัญหาที่สั่นคลอนตัวตนและความมั่นคงจากการดำรงอยู่

สภาพการณ์ทางสังคมที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของชีวิตในโลกสมัยใหม่ มีการอธิบายทั้งด้วยมุมมองทางปรัชญา-ศาสนา ที่มองว่าการใช้ชีวิตของผู้คนในยุคสมัยใหม่ท่ามกลางลักษณะ ย้อนแย้ง ทางเลือกที่ล้นเกิน กำลังต้องการวิถีปฏิบัติเพื่อมีมุมมองต่อการวางท่าทีในการเผชิญปัญหาใกล้ตัวในชีวิตให้พวกเขาสามารถจัดการ รับมือ และเดินทางร่วมกับปัญหาได้ รวมทั้งการอธิบายด้วยมุมมองรากฐานทางสังคมศาสตร์ร่วมสมัย⁶ ที่เชื่อมโยงให้เห็นปัญหาวิกฤตตัวตนกับวัฒนธรรมในบริบทโลกาภิวัตน์ เช่นเดียวกับการสะท้อนความทุกข์ร่วมของสังคม (Social suffering) ในงานมานุษยวิทยาการแพทย์ที่ทำให้เห็นอาการป่วยจากโรคทางสังคมผ่านประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้คน

การทำความเข้าใจทั้งชีวิตภายในและโลกภายนอกที่เชื่อมโยงกับบรรยากาศของสภาวะสมัยใหม่นั้น มีการสะท้อนเพื่อเรียนรู้ชีวิตในหลายทาง แต่ปรากฏการณ์ที่ช่วยให้เข้าใจบทเรียนแห่งชีวิตได้ลึกซึ้งนั้น เกิดขึ้นเมื่อเราได้

⁶ Jean Baudrillard (1970) เสนอ Contemporary alienation/Alain de Botton (2004) เสนอ Status Anxiety/ David Loy เสนอ Sense of Lack (2002).

ใคร่ครวญจากประสบการณ์เรื่อง “ความตาย” พระไพศาล วิสาโล (อ้างถึงใน อลิชาเบธ คีปเลอร์-รอสส์ และ เดวิด เคสเลอร์, 2548) ให้ความเห็นไว้ว่า

เพราะตระหนักว่าคนที่อยู่ปลายสุดของชีวิตนั้น ย่อมเห็นชีวิตได้แจ่มชัด ไม่เพียงประจักษ์แก่ใจถึงความไม่เที่ยง หากยังเห็นว่าอะไรคือสิ่งที่มีคุณค่าแท้จริงในชีวิต การใช้ชีวิตที่หลงลืมและเพิกเฉยกับความสุข สนุกสนาน แสวงหาทรัพย์สินสมบัติ ชื่อเสียง และอำนาจ เพราะคิดว่านั้น คือสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต ต่อเมื่อใกล้ตายจึงเข้าใจได้ว่า สิ่งเหล่านั้น ไม่สามารถเป็นที่พึ่งที่แท้จริงได้ คนใกล้ตายนั้น รู้ดีว่าชีวิตนั้นผัดผ่อน ไม่ได้แล้ว ถ้าต้องการความสุขและชีวิตก็ต้องหาจากปัจจุบันตรงนี้ นั่น หมายถึง การเปลี่ยนมุมมองจนเห็นแง่มุมหรือคุณค่าของสิ่งที่มีและ เป็นอยู่ ซึ่งเคยถูกมองข้ามไป ความตายจะบังคับให้เราหยุดไล่ล่า อนาคต หันมาเผชิญกับปัจจุบัน กับสิ่งที่สำคัญและทรงคุณค่า เช่น ความดี ความรัก ความเอื้ออาทร รวมทั้งการรู้จักธรรมชาติของตนเอง เมื่อภาวะแตกดับมาถึง สิ่งเหล่านี้ สามารถนำพาชีวิตที่เหลืออยู่ให้พบ ความอัมปิตสุข และประคองใจไปถึงที่สุดอย่างสงบ

เราจึงพบบทเรียนในชีวิตจากเรื่องราวของผู้ใกล้ตายหรือผู้ที่เคยผ่าน ประสบการณ์เจียนตาย ที่กลายเป็นคู่มือ “อยู่ให้เป็น” หลายลักษณะ บางครั้ง ช่วยเชื่อมโยงกับตัวตนของตัวเองได้จากการผ่านประสบการณ์เฉียดตาย (อลิชาเบธ คีปเลอร์-รอสส์ และ เดวิด เคสเลอร์, 2548, น. 2) นอกจากช่วยให้ มองเห็นชีวิตภายในอย่างลึกซึ้งแล้ว ความตายยังเชื่อมโยงตัวตนกับโลกภายนอก และสะท้อนสภาพการณ์ทางสังคมที่ชีวิตนั้นดำเนินอยู่ หากมองด้วยงานทาง สังคมวิทยานับแต่ยุคคลาสสิก เราจะเห็นคำอธิบายที่เชื่อมโยงผลกระทบทาง สังคมกับความเข้าใจเรื่องความตายโดยตรง โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่าง บริบททางสังคมกับวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่และรูปแบบความตายที่ปรากฏทั้ง Durkhiem (1915, อ้างถึงใน ภาวีกา ศรีรัตนบัลล์, 2561, น. 31) ที่ได้ข้อสรุปว่า

ศาสนามีผลต่อความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (Solidarity) และการฆ่าตัวตายเป็นปรากฏการณ์ที่พบได้มากขึ้นในสังคมอุตสาหกรรม จากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ความเป็นปัจเจกมากขึ้น ทุนนิยมและบรรยากาศแปลกแยกโดดเดี่ยวได้ลดทอนความเข้มแข็งและความสามารถในการปรับตัว การฆ่าตัวตายจึงไม่ใช่เรื่องของปัจเจกแต่มีผลสะท้อนถึงความสัมพันธ์และความเป็นปึกแผ่นทางสังคมและเป็นผลผลิตของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หรือ Max Weber ที่ความเชื่อหลังความตายจากนิกายโปรเตสแตนต์เป็นแรงขับเคลื่อนเชิงระบบที่ทำให้เกิดอุดมการณ์การใช้ชีวิต ที่เน้นการทำชีวิตในปัจจุบันด้วยความมุ่งมั่นและนำไปสู่ชีวิตหลังความตายที่ปรารถนา (ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์, 2561, น. 31)

การเปลี่ยนผ่านและการดำรงอยู่ของสังคมในช่วงเวลาต่างๆ จึงมีผลต่อการให้ความหมายต่อการตาย ความตาย วิถีชีวิต และการดำรงอยู่ของชีวิตในทุกความหมาย ความตาย (Mortality) อันเป็นสภาวะแห่งความว่างเปล่าสำหรับสิ่งที่ไม่มีความตาย ความตายเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับการมีชีวิตอยู่ และเป็นปริศนาเกินจะจินตนาการ ยากที่จะกล่าวถึง แม้จะพยายามก็เป็นเพียงการเปรียบเปรยกับอีกด้านในตัวเอง ขณะเดียวกัน การเปรียบเปรยเหล่านี้ ก็เป็นช่องว่างให้อิสระที่จะเติมแต่งและใส่ความหมายกับความตายได้ (Bauman, 1992, p. 2) กระนั้น ความตายยังคงเป็นความจริงอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ผู้ต้องการที่สุดต้องยอมรับชะตากรรม ความตายไม่เพียงทำให้เราสยบยอม แต่อาจมีอำนาจเปลี่ยนแปลงมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง การเผชิญความตายอย่างใกล้ชิดหรือได้ใคร่ครวญกับความตายอย่างซึ่งหน้ามักทำให้เรากลับมาทบทวนเป้าหมายในชีวิต เริ่มใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและระมัดระวัง ทั้งนี้ เพราะความตายเป็นเหมือนสัญญาณเตือนให้เราตระลึกถึงขีดจำกัดในการใช้ชีวิตมากขึ้น การเข้าถึงการดำรงอยู่ผ่านมุมมองการใคร่ครวญความตายจึงเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนซึ่งกันและกัน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2550)

ความตายเป็นความจริงที่มนุษย์ทุกผู้ทุกนามพึงระลึกรู้ แม้กระนั้น มนุษย์กลับมีท่าทีต่อความตายแตกต่างกันไปตามการรับรู้ นิยามความตายในแต่ละวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญต่อความรู้ความเข้าใจและการจัดการความตายของคนในสังคม และโดยเฉพาะในสภาพสังคมปัจจุบัน ด้วยสภาวะสมัยใหม่ที่เชื่อมโยงความคิด ความเชื่อ และปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนเข้าไว้รวมกันขนานใหญ่นั้น สามารถเห็นทัศนคติของสังคมปัจจุบันต่อเรื่องความตายที่มีลักษณะเฉพาะของสังคมสมัยใหม่ได้ (Modern death) ลักษณะสำคัญของมุมมองความตายในสภาวะสมัยใหม่ คือ การมีระยะห่างกับการมีชีวิตอยู่ ความตายเป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธจากสังคม คนตายถูกแยกห่างจากโลกคนเป็นทั้งในทางกายภาพ เช่น สุสานนอกเมือง ฯลฯ และทางจิตใจ เช่น ความเชื่อที่คนตั้งครุฑหรือเด็กไม่ควรเข้าร่วมงานเกี่ยวกับคนตาย ฯลฯ และยกหน้าที่การจัดการให้กับสถาบันทางการแพทย์และศาสนาเป็นสื่อกลาง ทำให้สายสัมพันธ์และความผูกพันทางใจระหว่างคนเป็นและคนตายถูกตัดขาดจากกันในประเด็นนี้ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2550, น. 12) ได้เปรียบเทียบความตายกับสังคมในยุคก่อนหน้าที่ยังรักษาความหมายและคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของความตาย ด้วยการทำให้ความตายเป็นเรื่องของชุมชนส่วนรวมมีกระบวนการทางสัญลักษณ์และพิธีกรรมอันเป็นเครื่องแสดงถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น พิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านจากวัยเด็กสู่วัยหนุ่มฉกรรจ์ หรือพิธีทางสัญลักษณ์ระหว่างเด็กชาย ผู้ใหญ่ และบรรพบุรุษที่ล่วงหน้าไปแล้ว เป็นการแสดงออกถึงการหมุนเวียนเชิงคุณค่าด้วยสัญลักษณ์ระหว่างคนตายกับคนเป็นอยู่เสมอ ความตายที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตนั้นจึงค่อยๆ เลื่อนรางไปตามยุคสมัย

ความตายในสภาวะสมัยใหม่เต็มไปด้วยทัศนะจากมิติทางการแพทย์ มุ่งสนใจไปที่กระบวนการทางกายภาพของผู้ป่วย โดยใช้ความรู้เทคโนโลยีทางการแพทย์เข้ามาจัดการกับอวัยวะต่างๆ ในร่างกายเพื่อยับยั้งความตาย ลดทอนความตายให้กลายเป็นเรื่องทางกายภาพที่ควบคุมความผิดปกติจากอวัยวะได้

ความตายต้องมาจากการเป็นโรครอย่างหนึ่ง ขณะที่ Bauman (1992, p. 2) ให้แง่คิดต่อประเด็นความตายของยุคสมัยใหม่ว่า ความพยายามที่จะต้องอธิบายให้เหตุผลและนิยามให้ได้อย่างแม่นยำเพื่อควบคุมจัดการความตายให้อยู่ในที่ทางต่างๆ ของโลกสมัยใหม่นั้นคือปัญหา เพราะเราทุกคนล้วนรู้จักความตายแต่มั่นเป็นไปไม่ได้ที่จะอธิบายแจ่มแจ้งในการรับรู้แบบโลกสมัยใหม่ Bauman อธิบายว่าความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีใครรับรู้ได้ เพราะทุกการรับรู้มาจากสติ ความตั้งใจมุ่งมั่น กล่าวคือ มี Subject ในการรับรู้ ในกระบวนการนั้น (มีอาจสัมผัสได้เพียงจากจิตใต้สำนึกหรือ Sense อื่นใดของมนุษย์) การรับรู้เป็นการพยายามเข้าถึง Subject นั้นๆ และเรียก “การมีอยู่” ของสิ่งนั้นว่าเป็นสิ่งที่ทั้งโลกสามารถเข้าใจในหลักการเดียวกัน (ความรู้) โดยหลักการเช่นนี้ ความตายที่ไม่มี Subject ใดๆ ให้จับต้องและเข้าใจได้ ความตายจึงเป็นสิ่งที่ไม่มีใครรับรู้ได้ตามหลักสมัยใหม่เช่นกันในการสร้างความเข้าใจต่อความตายนั้น เราจะรู้ว่า มันไม่มีอยู่ต่อเมื่อ “เราต้องรับรู้ได้ว่า ไม่มีการรับรู้” (Absence of perception) ต่อสิ่งนั้นแล้ว ซึ่งไม่อาจเกิดขึ้นได้ต่อเรื่องความตายที่เป็นเหมือนการหยุดทุกการกระทำ (Acting subject) ดังนั้นความตายจึงหยุด (จบ) ทุกการรับรู้ไปด้วย

ปัญหาของโลกสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์จึงอาจเห็นได้จากมุมมองความตายของยุคสมัยใหม่ ความตายที่เป็นเรื่องสามัญแต่วัฒนธรรมสมัยใหม่กลับปฏิเสธความตาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออธิบายผ่านทฤษฎีสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลาย (Late modernity) ที่ถูกทำความเข้าใจว่ามีลักษณะพิเศษที่มากไปกว่ายุคสมัยใหม่ก่อนหน้า Heaphy (2007, p. 149) อธิบายความตายจากทฤษฎีดังกล่าวว่า การที่เรากำลังสูญเสียความหมายที่มีร่วมกันทั้งในเชิงสัญลักษณ์และพิธีกรรมที่มีอยู่ล้อมรอบความตายนั้นเป็นตัวชีวิตให้เห็นความไร้ทักษะและความสามารถของสังคม (Collective deskilling) ในการสร้างสัมพันธ์ที่มีต่อแก่นแท้ในชีวิตเรา (Core life issues) ยิ่งไปกว่านั้น ความเสี่ยงในชีวิตที่เพิ่มสูงขึ้นและส่งผลกระทบต่อความตายของมนุษย์ได้

สร้าง sense ของความไม่มั่นคงในชีวิต ทั้งการอยู่และตายอย่างโดดเดี่ยว ซึ่งเป็นการต้องเผชิญความตายด้วยฐานทรัพยากรเฉพาะของตัวเอง ไร้ที่พึ่งพิง (ทั้งทางใจและกาย) นั่นคือ ชีวิตแบบปัจเจกและความเป็นส่วนตัวของคนในยุคปัจจุบัน

สภาพชีวิตในโลกสมัยใหม่ไฉนจึงยากลำบาก และเราจะดำรงอย่างไร เราจะเข้าใจได้อย่างไร ทั้งสิ่งที่เป็นตัวตนของเราและสิ่งที่เราเผชิญอยู่ แม้กระทั่งการเข้าใจความตายซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงมาคู่ขนานกับการมีชีวิตก็ยังไม่อาจเข้าใจและจัดการได้โดยง่าย สังคมสมัยใหม่บ่มเพาะอะไรให้กับผู้คนของยุคสมัยนี้ คำถามที่ดูเหมือนว่าสภาพสังคมสมัยใหม่จะเอื้อให้เกิดมุมมองต่อการใช้ชีวิต ทั้งอยู่และตายเช่นนั้น นำเข้าสู่จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อสะท้อนให้เห็น บทเรียนแห่งชีวิตในยุคสมัยใหม่ โดยตั้งคำถามต่อปฏิบัติการของสภาวะสมัยใหม่ ที่ส่งผลต่อชีวิตและการดำรงอยู่ผ่านมุมมองและประสบการณ์เรื่องความตายเพื่อระบุดูให้เห็นความชัดเจนและความสัมพันธ์ในระดับทฤษฎีและประสบการณ์ของผู้คน สำหรับบทความชิ้นนี้ จะเป็นการศึกษาเชิงทฤษฎีของสภาวะสมัยใหม่ ที่ส่งผลต่อความมั่นคงภายในของมนุษย์เพื่อทำความเข้าใจปฏิบัติการของสภาวะสมัยใหม่ต่อวิถีและชีวิตทางสังคมในระดับปัจเจกบุคคลทั้งการให้คุณค่า (Value) และความหมาย (Meaning) ที่สะท้อนถึงตัวตน (Self) และอัตลักษณ์ (Identity) กล่าวได้ว่า งานชิ้นนี้ ต้องการอธิบายความไม่มั่นคงในการใช้ชีวิตในสภาวะสมัยใหม่ผ่านการวิเคราะห์ในระดับทฤษฎีเพื่อนำไปสู่กระบวนการและมุมมองในการเข้าใจชีวิตและเท่าทันปัญหาของการดำรงอยู่ในยุคสมัยใหม่มากขึ้น เพราะมนุษย์ยุคนี้ ไม่เพียงเจอวิกฤตของการดำรงอยู่ (Existential crisis) แต่พวกเขากำลังเจอสภาพการณ์ที่หล่อหลอมจากสภาวะสมัยใหม่และจำต้องต่อสู้ต่อรองกับปฏิบัติการรายรอบตัวในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ การเข้าใจได้ถึงสัจธรรมทางเลือก ข้อจำกัด และมีความรู้ในธรรมชาติของตนเองที่เติบโตห้อมล้อมจากสภาพภายนอกทางสังคมจึงจะเป็นปรางการณ์ที่ดีในการดำรงอยู่ได้ต่อไป

การสูญเสียคุณค่าและความหมายในสภาวะสมัยใหม่

สภาวะสมัยใหม่ (Modernity) เริ่มเมื่อคำว่า “ยุคใหม่” (Modern) ปรากฏขึ้นอย่างเลื่อนรางตั้งแต่ศตวรรษที่ 5⁷ ผ่านวิวาทะมาหลายร้อยปีและค่อยๆ ดำรงตนได้ชัดเจนขึ้นในศตวรรษที่ 18 (Schabert, 1983) กระทั่งนักประวัติศาสตร์ได้จัดช่วงเวลาเพื่อเปลี่ยนผ่านให้เป็นยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19⁸ แต่ความเป็นสมัยใหม่ยังฝังจิตสำนึกแห่งยุคไว้อยู่ตลอดมา เช่นเดียวกันเราไม่อาจปฏิเสธชีวิตปัจจุบันที่ยังข้ามไม่พ้นระบบหรือวิถีคิดเชิงสถาบันของสภาวะสมัยใหม่ได้เด็ดขาด ยิ่งไปกว่านั้น มนุษย์ยุคนี้กำลังเจอปัญหาเกี่ยวกับลักษณะหรือการดำรงอยู่ของสังคมสมัยใหม่ในหลายทิศทาง ทั้งวิกฤตสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมระหว่างวัย วิกฤตทางคุณค่าและอัตลักษณ์ ภาวะวิตกกังวลและความแปลกแยก ความสัมพันธ์ของคนสัตว์ และเทคโนโลยี ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม “สภาวะสมัยใหม่” ในแวดวงการถกเถียงของสังคมร่วมสมัย หมายถึง อารยธรรมใหม่ที่พัฒนาขึ้นในยุโรปและอเมริกาเหนือช่วง 200-300 ปี และความหมายของมันในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ส่งนัยยะถึงการพัฒนาที่กำเนิดจากอารยธรรมยุโรปและอเมริกาเหนือจากการพัฒนาเทคนิคในการศึกษาธรรมชาติ พัฒนาเทคโนโลยี เครื่องจักรใหม่ๆ และวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรม ที่นำไปสู่การยกระดับชีวิตด้านวัตถุอย่างไม่เคยมีมาก่อน (ดาร์วิน อินทร์เหมือน, 2547, น. 6) รูปแบบเช่นนี้ ถูกเข้าใจในฐานะ “การสร้างความทันสมัย” (Modernization) คือ กระบวนการที่นำสภาวะสมัยใหม่ดังกล่าวไปสู่ภาวะการณื่อดำรงอยู่ และทำให้มันสามารถเลียนแบบได้โดยสังคมอื่นๆ ที่มีใช้ตะวันตก ขณะที่ Krishan Kumar (1995, pp. 172-173) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคำ

⁷ ยุคใหม่ (Modern) นำเสนอขึ้นในประวัติศาสตร์ยุโรป เพื่อแบ่งระหว่างภาวะโบราณ (Antique) กับสภาวะสมัยใหม่ (Modern) โดย Cassiodorus (485-580) และยุคใหม่ใน ศตวรรษที่ 5 ย่อมแตกต่างกับสมัยใหม่ ณ ปัจจุบันอย่างยิ่ง

⁸ Arnold Toynbee นักประวัติศาสตร์ที่ได้แบ่งยุคโดยกำหนดให้ยุคสมัยใหม่ จบลงในท้าย ศตวรรษที่ 19 และยุคต่อจากนั้นเรียก ยุคหลังสมัยใหม่ ดูรายละเอียดใน สุภางค์ จันทวนิช (2551, น. 266).

ว่า สภาวะสมัยใหม่ (Modernity) และ สมัยใหม่นิยม (Modernism) สรุปลงได้ว่า “สภาวะสมัยใหม่ อ้างอิงถึงการสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และ ภูมิปัญญาของสังคมตะวันตกตั้งแต่ยุคศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ขณะที่สมัยใหม่นิยม เป็นขบวนการทางวัฒนธรรมที่เริ่มเกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 แม้ว่าบางวิถีแล้วมันจะสานต่อแรงกระตุ้นของสภาวะสมัยใหม่ แต่ความหมายที่สำคัญมากกว่าอยู่ที่การสถาปนาปฏิภพการต่อต้านลักษณะสำคัญบางประการของสภาวะสมัยใหม่” ดังนั้นแล้ว สภาวะสมัยใหม่ (Modernity) จึงเป็นคำที่เป็นกลาง กว้าง หรือมีลักษณะทั่วไปที่ไม่ใช่ทั้งกระบวนการทางเศรษฐกิจหรือวิสัยทัศน์ทางวัฒนธรรมแต่เป็นประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ ที่เชื่อมต่อกับทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน

จากหนังสือ Formations of Modernity (Hall & Gieben, 1992, pp. 14-16) กล่าวถึงสภาวะสมัยใหม่ว่า เป็นรูปแบบที่ชัดเจนและพิเศษเฉพาะตัวของชีวิตทางสังคมที่แสดงถึงลักษณะของสังคมสมัยใหม่ สังคมสมัยใหม่เริ่มปรากฏขึ้นในยุโรปเมื่อประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 แต่สภาวะสมัยใหม่ในความหมายที่ใช้ในการอภิปรายกันอย่างร่วมสมัยใหม่นั้น ปรากฏขึ้นในยุคแห่งการรู้แจ้ง (the Enlightenment) ของศตวรรษที่ 18 ขณะที่ต่อมาในศตวรรษที่ 19 สภาวะสมัยใหม่กลายเป็นสิ่งที่ถูกบ่งชี้กับอุตสาหกรรมนิยมและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับความเป็นสมัยใหม่ และในศตวรรษที่ 20 บางสังคมที่ไม่ใช่ยุโรป เช่น ออสเตรเลียและญี่ปุ่น ได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มอุตสาหกรรมก้าวหน้า สภาวะสมัยใหม่กลายเป็นปรากฏการณ์ระดับโลกยิ่งขึ้นทุกที

สภาวะสมัยใหม่มีหลักการที่ยืนยันว่าชีวิตมนุษย์นับแต่หลังปฏิวัติการเมืองและภูมิปัญญาในศตวรรษที่ 17-18 นั้นจะดีกว่าเมื่อก่อน หากเป้าหมายของชีวิตในยุคโบราณ คือ การพิณิจระเบียบจักรวาลและที่ทางของมนุษย์อย่างสันติแล้ว (เป็นเป้าหมายแบบไม่มีเครื่องมือหรือหนทางทำให้เป็นจริง)

เป้าหมายในชีวิตของมนุษย์สมัยใหม่ ตั้งเป้าหมายที่ง่ายและบรรลุได้จริง นั่นคือ การสนองอารมณ์ปรารถนา ธรรมชาติต้องถูกพิชิตไม่ใช่เพ่งพินิจ ทฤษฎีกับเทคนิคสลายความต่างลง สังคมแบบตั้งมั่นด้วยตนเอง (Self-grounding) ในฐานะมนุษย์นิยมที่ยืนยันตัวเองได้เกิดขึ้น หากคนโบราณเป็นนักฝัน ไตร่ตรองสะท้อนตัวเองจากมุมมองของสิ่งที่ควรเป็น คนสมัยใหม่พร้อมจะกำหนดทิศทางการสะท้อนจากวิถีที่สิ่งต่างๆ เป็นอยู่ ปฏิเสธและแยกตัวเองออกจากศาสนาให้กลายเป็นเรื่องทางโลก (Secularized) (Pippin, 1991)

สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นการให้คุณค่าและความหมายในชีวิตจากสังคมที่เปรียบเทียบให้เห็นความต่างอย่างชัดเจนจากยุคโบราณและยุคสมัยใหม่ คุณค่าและความหมายในชีวิตเช่นนี้เองทำให้ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 เกิดการตั้งคำถามต่อความเข้าใจตัวเองของยุครู้แจ้งและส่งผลต่อความมั่นใจในตนเองของสภาวะสมัยใหม่ ทฤษฎีการวิพากษ์อุดมการณ์เทววิทยาเกี่ยวกับ “ความตายของพระเจ้า” ฯลฯ ก่อให้เกิดการรื้อถอน ปฏิกริยาจำนวนมากกับเรื่องขีดจำกัดของมนุษย์ (Human finitude) คำถามเกี่ยวกับภาวะที่มีจำกัดของมนุษย์หรือเส้นขอบทางธรรมชาติ ภูมินิเวศ ประวัติศาสตร์ ไปถึงภววิทยาการรับรู้ของมนุษย์ กลายเป็นความขัดแย้งในตัวเองของสำนักแห่งยุคสมัยใหม่ ลักษณะนิยมความก้าวหน้าและมั่นใจมากของสมัยใหม่ ถูกตั้งคำถามมากขึ้นทุกที และไม่เพียงสงสัยต่อสภาวะสมัยใหม่ แต่ยังสงสัยต่อวัฒนธรรมตะวันตกทั้งหมดด้วย (Pippin, 1991) ประเด็นวิพากษ์ถึงปัญหาของสภาวะสมัยใหม่ สำคัญๆ ได้แก่ สภาวะสมัยใหม่เป็นหายนะทางจิตวิญญาณ เพราะเป็นการทำให้ชีวิตมนุษย์กลายเป็นกิจวัตรที่ไร้ความหมาย สภาวะดังกล่าวประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนชีวิตและความปรารถนาของมนุษย์ ดังที่ Max Weber (2005, pp. 123-125) กล่าวว่า วัฏจักรทั้งหมดของระเบียบเศรษฐกิจสมัยใหม่ คือ กรงขังเหล็ก ซึ่งผลิต ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะที่ไร้จิตวิญญาณ และผลิตความเชื่อผิดๆ

ความว่างเปล่าอันนี้ ได้บรรลุถึงพัฒนาการระดับที่มนุษยชาติไม่เคยบรรลุถึงมาก่อน

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญที่ส่งผลทางการเมืองระดับโลก คือ การทำให้สังคมทันสมัย (Social modernization) ซึ่งเป็นแนวทางของประเทศอื่นนอกภูมิภาคยุโรปและอเมริกาเหนือ พบว่า ระบบการบริหารจัดการที่แยกส่วนอย่างมีประสิทธิภาพ การเน้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในหลักสูตรการศึกษา และการสนับสนุนให้ปัจเจกแบกรับภาระให้กำหนดกฎเกณฑ์ชีวิตตนเอง ล้วนนำมาซึ่งความคาดหวังและกระทบต่ออำนาจจารีตเดิมที่คอยกำกับชีวิตผู้คน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดภาวะความแปลกแยก (Anomy) ความไม่พอใจลัทธิบริโภคนิยม หรือการทำให้วัฒนธรรมที่ควรให้คุณค่าหาซื้อเข้าถึงได้ง่ายและกลายเป็นสินค้า นักคิดในสายสูญนิยม (Nihilism) ได้โจมตีในเรื่องคุณค่าของสภาวะสมัยใหม่และแนวคิดยุคนี้เห็นว่า ไม่ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางสังคมและศีลธรรมกับเนื้อแท้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ คุณค่าทางศีลธรรมของยุคนี้แจ้งขาดประสิทธิผลและความเชื่อมโยงใดๆ กับปฏิบัติการทางสังคม และเหตุนี้ มันได้ค่อยๆ นำไปสู่ความเสื่อมของความสัมพันธ์เหล่านั้นผ่านกระบวนการใช้เหตุใช้ผล (ในทัศนะแบบ Weber) หรือการทำให้เป็นทุนนิยมแบบ Karl Marx เหล่านี้เป็นต้น (Critchley, 2001, p. 5)

สำหรับ Max Weber (1864-1920) ประเด็นการวิพากษ์หลักการของยุคแห่งการรู้แจ้งและสภาวะสมัยใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องการดำรงอยู่และการรับรู้ตัวตนของมนุษย์นั้นเห็นได้ชัดจาก มโนทัศน์เรื่อง หลักเหตุผล (Rationality) ข้อเสนอในเรื่องนี้ ของ Weber คือ ตรรกะทางความคิดที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์นั้น ไม่ได้ทำให้เสรีภาพปรากฏขึ้น แต่นำไปสู่การสร้างกรงขังเหล็กของการใช้หลักเหตุผลแบบราชการ เหตุผลในลักษณะนี้ จึงเป็นเพียงหลักเหตุผลเชิงเครื่องมือ-เป้าหมาย (Purposive-instrumental rationality) (Weber, 1978) หากขยายความ Kolb (1986) อธิบายหลักเหตุผลว่า มินัยยะถึงการดำเนินตามกฎ ซึ่งตรง

ข้ามกับการกระทำตามแรงกระตุ้นหรือสัญชาตญาณ หลักเหตุผล จึงหมายถึง ความคงเส้นคงวาในการเชื่อมโยงความคิดหรือคำพูด เป็นระเบียบของตรรกะ ไปสู่ข้อสรุป มีระเบียบของวิธีการในการบรรลุเป้าหมาย Weber (2005) มองความสัมพันธ์ภายในระหว่างสภาวะสมัยใหม่กับสิ่งที่เขาเรียกว่า “ลัทธิเหตุผลแบบตะวันตก” (Occidental rationalism) ว่ามีความเชื่อมโยงในตัวเอง และการรุ่งเรืองของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี การเติบโตของทุนนิยมตะวันตก ในฐานะรูปแบบที่ “มีเหตุผล” ชีวิตทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่วางอยู่บนกฎเกณฑ์ของเหตุและผลและเป็นกระบวนการที่กว้างใหญ่กว่าที่ดำเนินอยู่ในวัฒนธรรมตะวันตก นั่นคือ กระบวนการทำให้มีเหตุผล (Rationalization) การเติบโตขึ้นของระบบราชการ⁹ ในฐานะรูปแบบของการจัดองค์กร เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นการเติบโตของกระบวนการทำให้วัฒนธรรมสมัยใหม่เป็นเหตุเป็นผล ระบบราชการถูกใช้ในฐานเครื่องมือทางการบริหารเพื่อให้ได้มาซึ่งความยุติธรรมและเสมอภาคนั้น มีราคาของมันอยู่เมื่อเทียบกับสังคมจารีตในแบบเดิม นั่นคือ เราจะสูญเสียความหมายของชีวิต (Bocock, 1992)

ข้อเสนอที่ว่า วิวัฒนาการของวัฒนธรรมสมัยใหม่ไม่ได้เพิ่มความสุขให้มนุษย์อย่างที่หลายคนคาดหวัง สิ่งที่มากับความก้าวหน้า ความมั่งคั่ง ความสุขผ่านการใช้เทคโนโลยี คือ การสลายของชนบประเพณี ข้อห้ามของสิ่งเหนือธรรมชาติ กระบวนการที่วัฒนธรรมเหล่านี้ค่อยๆ สูญสลายไป ด้วยการทำความเข้าใจและอธิบายอย่างมีเหตุผลนั้น เป็นสิ่งที่ Weber (1946) อธิบายในฐานะกระบวนการคลายมนต์ขลังของโลก (Disenchantment of the world) กระบวนการคลายมนต์ขลังนี้ ได้นำไปสู่ศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียวในโลกตะวันตก ในทางปฏิบัติ หมายความว่าวิถีปฏิบัติของชีวิตค่อยๆ ถูกแทนที่ด้วยระบบความหมายและคุณค่ารวมที่เป็นหนึ่งเดียว แม้ในช่วงแรกยังนับถือ

⁹ คำนี้ ภาษาอังกฤษคือ bureaucracy ซึ่งแปลได้หลายแบบ และราชบัณฑิตยสถานแปลว่า อำมาตยธิปไตย (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2542).

พระเจ้าในชนบทของเพียวริตัน (Puritan) แต่กระบวนการที่ไม่หยุดยั้งนี้ได้ผลักดันศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียวว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย ดังนั้นจึงถือว่าศาสนานับเป็นโลกทัศน์ที่เป็นหนึ่งเดียวกับโลกฆราวาสสมัยใหม่ ในโลกทัศน์ที่เป็นเอกภาพ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาหรือวิทยาศาสตร์เช่นนี้ สิ่งก็ตามมาก็คือ การแตกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยจนกลายเป็นขอบเขตคุณค่าที่เข้ากันไม่ได้ (Value-fragmentation) กล่าวคือ คุณค่าทางสุนทรียะในปัจจุบันกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อคุณค่าทางศาสนาอย่างไม่อาจประนีประนอมได้ โดยเปลี่ยนการตัดสินเชิงคุณค่าเป็นเพียงการตัดสินในทางรสนิยม ซึ่งสิ่งที่ถูกดำเนินทางศีลธรรมจะกลายเป็นเพียงสิ่งที่ไม่มีความหมาย (Kim, 2022)

สิ่งที่ดูเหมือนจะขัดแย้งในตัวเองนี้เป็นรากฐานของจินตภาพของยุคสมัยที่กลายเป็นปัญหาของมนุษยชาติยุคใหม่ การคลายความศักดิ์สิทธิ์ได้สร้างโลกที่ไม่มีรากฐานมูลเหตุอันแน่ชัดต่อความเชื่อมั่นของคนๆ หนึ่ง ตามความเห็นของ Weber ปัจจุบันในยุคสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะกระทำการตามแรงกระตุ้นทางสุนทรียะของตนเองและความเชื่อมั่นตามอำเภอใจ ซึ่งไม่สามารถเข้าใจในเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและไม่อาจปฏิบัติตามความเชื่อมั่นของตนเองได้ หรือการพูดถึงแนวคิด the Last Man ของ Nietzsche (2006) ซึ่งเห็นปัจเจกเป็นบุคคลที่ไม่มีความทะเยอทะยานหรือความฝันเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบที่ใหญ่กว่า ดังนั้นแล้ว ความล้มเหลวในการปฏิบัติตามหลักการหรือผู้เชี่ยวชาญที่ไร้จิตวิญญาณเช่นนี้ กำลังสร้างตัวตนแบบสมัยใหม่ที่ไร้พลังอำนาจในตนเองขึ้นเรื่อยๆ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คุณค่าที่เคยแผ่ซ่าน ซึมลึกไปตามชนบทการตีความในทุกมิติหลากหลายบริบท สร้างพลังและแรงศรัทธา ทรงคุณค่าและมีความหมายกับผู้คนที่ได้ถูกจัดวางใหม่ผ่านระบบระเบียบของหลักเหตุผลแบบตะวันตก สิ่งที่เคยมีค่าและมีความหมายในที่หนึ่ง อาจไร้คุณค่า หมดความหมายไม่จำเป็นต้องดำรงอยู่ในตรรกะและเหตุผลแบบตะวันตกอีกต่อไป กระบวนการคลายมนต์ขลัง (Disenchantment) ได้เขย่าระเบียบโลกใหม่ทำให้เกิดการกระจัดกระจาย

ของคุณค่าต่างๆ จนไม่อาจดำรงอยู่ร่วมกันได้ (Value-fragmentation) ความสั่นคลอนเชิงลึกในพื้นฐานวิถีของปัจเจกได้สร้างตัวตนแบบสมัยใหม่ที่ไร้พลังอำนาจขึ้นเรื่อยๆ (Disempowerment of the modern self) (Kim, 2022)

Weber เห็นว่า วัฒนธรรมแบบจารีตช่วยเสนอคำอธิบายและให้เหตุผลรองรับการมีอยู่ของพระเจ้าที่จำเป็นต่อมนุษย์ ให้คำตอบทางศีลธรรม คำถามเชิงอัตวิสัยหรือการมีชีวิตรอยู่ บทบาทของวัฒนธรรม คือ การให้ความหมายแก่ชีวิตหรือช่วยให้ผู้คนทำความเข้าใจชีวิต เขาเชื่อว่า วัฒนธรรมจารีตยืนหยัดอยู่ได้ เพราะมันเสนอวิธีการจัดการกับปัญหาอันลึกซึ้งต่อชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ แม้ในยุครู้แจ้งจะมีความหวังว่า วิทยาศาสตร์จะเข้ามาแทนที่ศาสนาเป็นรากฐานแก่อารยธรรมใหม่ แต่ Weber เสนอว่า ความหมาย ความทุกข์ หรือความยุติธรรม ไม่อาจแก้ได้ด้วยวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว พื้นที่ของสุนทรียะ อโรติก หรือศิลปะก็เป็นด้านที่ไร้เหตุผลของชีวิตที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ เมื่อชีวิตประจำวันได้รับผลกระทบจากการทำให้สังคมและวัฒนธรรมมีเหตุผลวิธีแบบประเพณีถูกทำลาย โลกที่มีแต่เหตุผลจะปฏิบัติตามประเพณีแบบทางการ ประเพณีสูญเสียความเป็นธรรมชาติ พื้นที่ของชีวิตสมัยใหม่จะมีการใช้เหตุผลแบบทางการตามรูปแบบ (Formal rationality) มากกว่าใช้เหตุผลตามเนื้อหาสาระ (Substantive rationality) ทั้งที่หากใช้เหตุผลเชิงเนื้อหาอย่างเต็มที่ที่มีอิสระ เราจะสามารถเลือกคุณค่าของเราเอง ไม่มีเทพเจ้าสูงสุดหรือคุณค่าใดสูงสุด โลกจะมีประเพณีที่หลากหลาย ความหวังเช่นนี้ Weber ก็ไม่เห็นทางเป็นจริง เพราะระบบรัฐราชการได้จำกัดเสรีภาพอย่างเข้มงวด ผู้คนที่เหมือนจะมีเสรีแต่ตกภายใต้เหตุผลที่มีรูปแบบตามกรอบราชการ บรรยายากเช่นนี้ ผลักให้ผู้คนมีแนวโน้มที่อยากกลับไปสู่อ้อมแขนของโลกจารีตที่มั่นคงปลอดภัยมากขึ้น (Kolb, 1986)

อย่างไรก็ตาม แม้ข้อเสนอแห่งยุคสมัยได้นำไปสู่การกล่าวถึงจุดสิ้นสุดของยุคสมัยใหม่และเป็นการเริ่มต้นของยุคหลังสมัยใหม่ (After modernism /postmodernism) ก็ตาม แต่เรายังดำรงและใช้ชีวิตอยู่บนรากฐานทางสังคมจากสภาวะสมัยใหม่และกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ผลที่ตามมาจากการเปลี่ยนผ่านทางสังคมโดยเฉพาะต่อมิติด้านในต่อการใช้ชีวิต การดำรงคุณค่าและความหมาย อาจต้องทำความเข้าใจในระดับปัจเจกเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นต่อไป

ตัวตน-อัตลักษณ์ที่ไม่มั่นคงในสภาวะสมัยใหม่

การสูญเสียคุณค่าและความหมายในโลกสมัยสมัยใหม่ หากมองให้ลึกซึ้งอาจต้องไข่มุมมองที่เชื่อมระหว่างความเป็นปัจเจกกับวิถีทางสังคมที่ส่งผลกระทบร่วมกัน ผู้เขียนได้ศึกษาทางความคิดของ Anthony Giddens โดยเฉพาะแนวคิด “ตัวตน-อัตลักษณ์กับสภาวะสมัยใหม่” (Modernity and self-identity) โดยเป็นงานทางความคิดที่ไม่เสนอเฉพาะโลกภายนอกแต่เชื่อมโยงกับเรื่องภายในที่เกิดขึ้นในบรรยากาศของสังคมสมัยใหม่ (Extensionality-intentionality) (Giddens, 1991, p. 1) ที่สำคัญ ประเด็นของอัตลักษณ์ นับเป็นแก่นแกนสำคัญในเรื่องราวการเรียนรู้ความหมายของชีวิตดังจะได้กล่าวถัดไป อย่างไรก็ตาม อาจต้องเริ่มจากการวางพื้นฐานความเข้าใจในทางความคิดเป็นเบื้องต้น

1. พื้นฐานทางความคิด

การอธิบายสภาวะสมัยใหม่นั้น Giddens ได้เสนอแนวคิดสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลาย (Late modernity) หรือสภาวะสมัยใหม่ขั้นสูง (High modernity) เป็นมุมมองต่อสภาพการณ์ของสังคมร่วมสมัย ในความคิดของ Giddens สภาวะสมัยใหม่ (Modernity)/สังคมสมัยใหม่ (Modern) คือการจัดการทางสังคมของโลกปัจจุบันในฐานะเป็นโลกที่ได้เข้ามาแทนที่โลกในอดีต ในฐานะเป็นสังคมซึ่งไม่ได้ผูกพันยึดโยงกับจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ

ความคาดหวังและความเชื่อที่แสดงให้เห็นถึงที่ทางในเชิงประวัติศาสตร์ สภาวะสมัยใหม่เป็นสภาวะของความแตกต่างทางประวัติศาสตร์สภาวะหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเข้ามาแทนที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่สูญสลายหายไปก่อนหน้านี้ (เชษฐา พวงหัตถ์, 2551, น. 23) ลักษณะที่ว่าเป็นพลังที่พุ่งไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว รุนแรง สภาวะสมัยใหม่ช่วงปลาย (Late modernity) คือ ขั้นตอนที่กำลังก้าวหน้าของสภาวะสมัยใหม่ (an Advanced stage of modernity) มีลักษณะเป็นพลวัตเนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางกว่ายุคก่อนหน้านี้ จากการศึกษาสถาบันทางสังคมในช่วงเวลาต่างๆ ในประวัติศาสตร์ Giddens เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เป็นลักษณะโดดเด่นของช่วงเวลาปัจจุบัน ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างรูปแบบก่อนสมัยใหม่ (Pre-modern) รูปแบบสมัยใหม่ (Modern) และในช่วงปัจจุบัน เป็นรูปแบบสมัยใหม่ช่วงปลาย (Late/high modern) ที่มีพัฒนาการอย่างเต็มที่ มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นอย่างเข้มข้น (Radicalized modernity) เป็นช่วงที่ต้องรับผลจากช่วงที่สังคมพัฒนาอย่างเสรีในช่วงก่อนหน้านี้ ซึ่งมีลักษณะหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป (Giddens, 1990)

Giddens เสนอว่า โลกทุกวันนี้เป็นโลก “หลังจารีตประเพณี” (Post-Traditional) ซึ่งจารีตประเพณี ความเชื่อและวิถีปฏิบัติจำนวนนับไม่ถ้วน คลุกเคล้าผสมกลมกลืนกัน ในโลกแบบนี้ ไม่มีจารีตประเพณีใดสามารถอ้างสิทธิผูกขาดได้แต่เพียงจารีตเดียว อีกทั้งไม่มีวิถีปฏิบัติแบบใดเพียงแบบเดียวที่สามารถเป็นรากฐานสำหรับการนำมาใช้ดำเนินชีวิตในสภาวะการณ์ของปัจจุบันที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จารีตประเพณี ความเชื่อและความคาดหวังทั้งหลายในปัจจุบันเป็นทรัพยากรที่จะต้องปรับตัว ยืดหยุ่น ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเป็นสากลซึ่งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตทั้งหลายเชื่อมโยงกันหมด ดังนั้นโลกสมัยใหม่ไม่นำไปสู่การล่มสลายของจารีตประเพณี ตรงกันข้ามโลกสมัยใหม่กำหนดตำแหน่งแห่งที่และบริบทให้กับจารีตประเพณีต่างๆ ใน

ฐานะเป็นทางเลือกในการตัดสินใจ และในฐานะทางเลือกของแหล่งที่มาของความรู้ ค่านิยมและศีลธรรม ถ้าในอดีตเรามีชีวิตอยู่ในโลกแบบจารีตประเพณี (A Traditional World) เช่นนั้น ในปัจจุบันเรามีชีวิตอยู่ในโลกของจารีตประเพณีจำนวนมากมาย (A World of Traditions) (Giddens, 1991)

การเปลี่ยนแปลงกับจารีตประเพณีเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมสมัยใหม่ เชษฐา พวงหัตถ์ (2551, น. 24) อธิบายว่า “อันที่จริง คนรุ่นก่อนหน้าก็ถือได้ว่าเป็นคนสมัยใหม่ แต่สังคมของพวกเขาประกอบด้วย รูปแบบการทำให้เป็นสมัยใหม่อย่างง่าย ๆ รูปแบบเดียว (a Simple modernization) ขณะที่ปัจจุบันเราได้ก้าวเข้าสู่ยุคของ การทำให้เป็นสมัยใหม่ที่มีการขบคิดทบทวนถึงผลที่ตามมาตลอดเวลา (Reflexive modernization)” การที่มนุษย์ควบคุม “เวลา-พื้นที่” ควบคุมความมืดความสว่าง น้ำ อาหารหรือธรรมชาติรอบตัว ทำให้สิ่งที่เคยเป็นขีดจำกัด กลายเป็นผลที่ตามมาจากการกระทำของเราเอง วัฒนธรรมทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่ช่วยให้เกิดการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารขนาดใหญ่ (Symbolic tokens) และวัฒนธรรมของผู้เชี่ยวชาญเอื้อให้การควบคุมเชิงสถาบันเกิดขึ้นได้ (Expert systems) (Giddens, 1991, pp. 16-18) ลักษณะเชิงสถาบันในโลกสมัยใหม่ช่วงปลายเหล่านี้ สร้างความห่างไกลในชีวิตประจำวันของผู้คน สภาวะที่เอื้อไม่ถึงทำให้มนุษย์วิตกกังวลกับความไว้วางใจกับระบบ หรือความรู้ที่ผู้เชี่ยวชาญต่างบอกเล่าต่อเรื่องราวที่ผู้เชี่ยวชาญไม่ได้อยู่ในบริบทเดียวกันกับเจ้าของพื้นที่ (Giddens, 1991, pp. 18-19) ความสัมพันธ์ของผู้คนที่ต้องการ ความสัมพันธ์ที่แท้เกิดความสั่นคลอน มนุษย์ที่อยู่ในโลกที่ไม่แน่นอนและคาดการณ์กับอะไรไม่ได้ด้วยตัวเองเริ่มรู้สึกไร้ค่า ไร้ความหมาย และตั้งคำถามเชิงคุณค่าต่อสิ่งที่เราดำรงอยู่มากขึ้น นำไปสู่การทำความเข้าใจในเรื่อง ตัวตน-อัตลักษณ์ในชีวิตของปัจเจกที่ได้รับผลจากสภาวะที่ไร้ความหมาย

การใช้ชีวิตของปัจเจกท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ตัดขวาง ลักลั่น ยืดขยาย หดตัว การสลายขอบจำกัดของพื้นที่-เวลา อันเป็นลักษณะเฉพาะของ

สังคมสมัยใหม่ วิธีทางที่เราใช้ในการดำเนินชีวิตกลับกลายเป็นภัยคุกคามต่อชีวิต (ร่วมกัน) เช่น การเลือกทำการเกษตรเพื่อขายต้องใช้สารเคมีเพิ่มผลผลิตจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็สร้างอันตรายทางสุขภาพไปพร้อมกัน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นกับความสัมพันธ์ที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนมีกับสังคมสมัยใหม่ เมื่อก่อนความเป็นตัวเราถูกตีกรอบโดยจารีต ขณะที่ปัจจุบันความสัมพันธ์นี้มีลักษณะลื่นไหลและกำกวม อดีตเราถูกห้อมล้อมด้วยจารีตประเพณีจำนวนมาก ขณะที่ความสัมพันธ์ที่เรามีกับสังคมสมัยใหม่ ซึ่งหมายถึง อัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity) ได้ถูกดึงให้หลุดออกมาจากบริบท ชุมชน และความคาดหวังที่ครั้งหนึ่งเป็นตัวกำหนดความรู้ของเราเองว่าเราเป็นใครและใช้ชีวิตอย่างไร ทุกวันนี้เราต้องรับผิดชอบต่ออัตลักษณ์ของตัวเอง อัตลักษณ์ของเราไม่ได้ผูกโยงกับแหล่งอ้างอิงตายตัวที่อยู่ข้างนอกอีกต่อไป ทว่ากลับกำลังลื่นไหลผ่านบริบททางสังคมและทางสถาบันที่มีความซับซ้อนของระบบวัฒนธรรมแห่งยุคโลกาภิวัตน์ ในโลกแบบนี้ปัจเจกบุคคลแต่ละคนและทุกคนต้องต่อสู้เพื่อประนีประนอมความย้อนแย้งในสังคมสมัยใหม่เพื่อตัวของพวกเขาเองด้วยการสร้างสิ่งที่เรียกว่า ‘โครงการใคร่ครวญไตร่ตรองสะท้อนคิด’ (Reflexive project) ของตนเองขึ้นมา นั่นคือ ปัจเจกบุคคลแต่ละคนจำเป็นต้องคุมบังเหียนวิถีทางในการดำเนินชีวิตของตนเองท่ามกลางทั้งความเสี่ยงและโอกาส/ความหวังของสังคมสมัยใหม่

Giddens เชื่อว่าสังคมแบบหลังจารีตประเพณี (Post-traditional) นี้ อัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลไม่ได้เป็นสิ่งที่ได้รับสืบทอดมาหรือมีลักษณะที่แน่นอนตายตัวไม่เปลี่ยนแปลงต่อไปอีกแล้ว ทว่าได้กลายเป็นโครงการที่มีการใคร่ครวญไตร่ตรองสะท้อนคิด (Reflexive Project) ซึ่งเป็นเรื่องที่เราต้องทำงานอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาและต้องขบคิดทบทวนสิ่งที่ได้ทำไปด้วย อัตลักษณ์ส่วนตัวจึงไม่ใช่ชุดของลักษณะที่สังเกตเห็นได้ในช่วงเวลาหนึ่งๆ แต่ได้กลายเป็นบันทึกชีวิตของบุคคล Giddens อธิบายว่า อัตลักษณ์ของบุคคลไม่ใช่สิ่งที่พบเห็นได้ในพฤติกรรมหรือในความสัมพันธ์ที่มีกับคนอื่น แต่อยู่ที่

ความสามารถในการทำให้เรื่องเล่า (Narrative) ยังคงมีอยู่ต่อไปเป็นชีวิตประวัติของบุคคล (ตราบที่หากเขายังคงต้องมีปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอกับคนอื่นๆ ในโลกของการดำเนินชีวิตประจำวัน) ซึ่งต้องมีการบูรณาการเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกข้างนอกตัวเข้าด้วยกันและเลือกเอามาใช้กับ ‘เรื่องเล่า’ เกี่ยวกับตัวตนของเราอยู่ตลอดเวลา (Giddens, 1991, p. 54)

จากคำอธิบายข้างต้น เราจะเห็นสถานะสมัยใหม่ที่ดำรงอยู่ในบรรยากาศทางสังคมเป็นพื้นฐานบริบทชีวิตในภาพรวมและยังซึมลึกในวิถีของปัจเจกจนหล่อหลอมเป็นลักษณะ “ตัวตน” ของคนที่ใช้ชีวิตท่ามกลางสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ จากโครงสร้างหรือบริบทในสังคมกำลังส่งผลต่อวิถีของปัจเจกอย่างเข้มข้น ดังนั้นคำถามการศึกษาที่สนใจความไม่มั่นคงภายในที่ส่งผลต่อความหมายของชีวิตจากสถานะสมัยใหม่นั้น จึงต้องลงลึกไปทำความเข้าใจเนื้อหาในสถานะของปัจเจกและวิถีชีวิตที่ล้อมรอบ ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

2. ตัวตน-อัตลักษณ์ของปัจเจกที่ไม่มั่นคงในสถานะสมัยใหม่ช่วงปลาย

2.1 ตัวตนของยุคสมัย (Self and modernity)

คำถามส่วนใหญ่ของคนในสถานะสมัยใหม่ช่วงปลาย คือ “เราจะทำอะไร” และ “เราจะทำอย่างไร สิ่งเหล่านี้” นำมาซึ่งความพยายามทบทวนและเข้าใจตัวเองของยุคสมัย ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดย่อยที่เรียก Ontological Security and Existential Anxiety ซึ่ง Giddens อธิบายประเด็นนี้ในแง่ที่ว่าคนยุคสมัยนี้วิตกกังวลกับการสร้างความเข้าใจต่อโลกที่ไม่อาจเข้าใจได้อย่างชัดเจน เช่น เราจำเป็นต้องมีโรงไฟฟ้านิวเคลียร์จริงหรือไม่ ถ้าไม่มีเราจะพัฒนาประเทศด้วยกำลังไฟฟ้าขนาดใหญ่จากที่ไหน แล้วความร้ายแรงหากเกิดการรั่วไหลจะป้องกันได้อย่างไร ภาวะที่ไม่อาจสร้างความเข้าใจต่อโลก หรือมีคำตอบที่ชัดเจนให้กับเรื่องใดเรื่องหนึ่งสร้างภาระทางปัญญาและสร้างความไม่มั่นคงต่อมนุษย์ได้ในระดับภววิทยาเช่นกัน คำถามต่อการดำรงอยู่ที่สร้างให้เกิดความวิตกกังวลในส่วนลึกนั้น Giddens มองเป็นพื้นฐานมาตรวัด

ในการใช้ชีวิตของมนุษย์ และจะมีคำตอบไปตามแต่บริบทชีวิตของแต่ละคน โดยเขาให้ความหมายกับคำถามต่อการดำรงอยู่ (Existential questions) ไว้ใน 4 ประเด็น คือ การดำรงอยู่และการมีชีวิต (Existence and being) ชีวิตมนุษย์และขีดจำกัด (Finitude and human life) ประสบการณ์ของผู้อื่น (The experience of others) และความสืบเนื่องของตัวตน-อัตลักษณ์ (The continuity of self-identity)

Giddens เปรียบเทียบกับคู่มือการบำบัดตัวเองที่ต้องการให้เกิดขึ้นตอนในการตระหนักและเรียนรู้ตนเอง (Self-realization) โดยใช้กระบวนการทบทวนและเข้าใจตนเอง โดยเฉพาะการเขียนเรื่องราวในตัวตนเองซึ่งมีหน้าที่ช่วยแก้ไขเรื่องในอดีตเพื่อที่จะจบกับเหตุการณ์ที่ผ่านมาได้ และช่วยจัดการอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับผลในอดีตและลองเขียนเรื่องราวใหม่ตามที่เรายากให้เป็น หรือการชวนให้คิดถึง “ความตาย” โปรแกรมบำบัดจะใช้เทคนิคในการชวนให้นึกถึงความตายของคนอื่นในอดีต แล้วครุ่นคิดเกี่ยวกับเรื่องความตายที่เชื่อมโยงระหว่างกันเพื่อขุดหาความรู้สึกที่ซ่อนอยู่ สุดท้ายพยายามให้ลองจินตนาการถึงความตายและตั้งคำถามเพื่อเราจะเริ่มวางแผนว่าจะเหลือเวลาการใช้ชีวิตเท่าไร จะทำอะไรก่อนหลัง สิ่งเหล่านี้ Giddens มองว่า เป็นการพยายามควบคุมเวลาในอนาคตด้วยอดีต ซึ่งเป็นการมองตัวตนหลุดลอยจากบริบทโครงสร้างที่ส่งอิทธิพลรอบตัวแต่ละคน โดยมนุษย์ยุคปัจจุบันต้องพยายามสร้างความมั่นคงให้กับอนาคตของตัวเอง ทั้งการสะสมทรัพย์สินเงินทอง ประกันชีวิต หรือสายสัมพันธ์การแต่งงาน การมีลูก ฯลฯ ทั้งที่ความจริงไม่มีความแน่นอนและความมั่นคงใดๆ ในความสัมพันธ์กันที่เชื่อถือได้ตลอดไป Giddens ตั้งคำถามกับมุมมองของการบำบัดเหล่านี้ โดยอภิปรายปัญหาจากการมองตัวตนในมุมมองของนักบำบัดสรุปได้ว่า

หากเรามอง ตัวตนในฐานะโครงการที่ต้องไตร่ตรองสะท้อนคิด เพื่อประนีประนอมตัวตนกับสังคมสมัยใหม่ตลอดเวลา (Reflexive project) จะพบว่า ตัวตนในคู่มือบำบัดเป็นการมองเพียงตัวตนหนึ่งเดียว (Oneself)

ที่ไม่เชื่อมโยงและหลุดลอยไปจากบริบทและโครงสร้างของสิ่งที่พวกเขาเผชิญอยู่ และมุมมองที่มีต่อช่วงชีวิตถูกทำให้เป็นเพียงการใช้เพื่อผ่อนคลายจากสิ่งที่เผชิญอยู่ แม้กระทั่งการตั้งคำถามต่อตัวเองในฐานะตัวตนที่ผ่านการไตร่ตรองสะท้อนคิด (Reflexive of self) ก็ควรถูกตั้งคำถามเพื่อเชื่อมโยงกับโลกภายนอกมากกว่าถามเพื่อตรวจสอบการกระทำในแต่ละเวลานั้นๆ เช่น ที่เราเป็นแบบนี้เพราะสถานการณ์ตอนนั้นเกิดอะไรขึ้น อย่างไรก็ตาม เราจะไม่พบการสร้างเรื่องเล่าของตัวตนและอัตลักษณ์ในโลกยุคเก่า เรื่องเล่าเป็นสภาพการณ์ในโลกยุคใหม่ ตั้งแต่มีนักประวัติศาสตร์เพื่อบันทึกเรื่องราวในอดีต วิธีการเล่าเรื่องราวของตัวส่วนหนึ่งเป็นวิธีการพยายามแยกตัวเองให้แตกต่างจากบุคคลอื่นซึ่งเป็นบริบทในยุคสมัยปัจจุบัน เช่น การลำดับเรื่องราวเพื่อสร้างตัวตนใน Facebook หรือ YouTube ของคนยุคนี้ เช่นเดียวกัน เมื่อคู่มือการบำบัดพูดถึงการจัดการกับเวลาและการคำนึงถึงแต่อนาคตในแง่ดีและโรแมนติค ก็เป็นการจัดการที่พูดถึงเฉพาะตัวเองขาดซึ่งบริบทในสภาพการณ์จริง เช่น สถานการณ์จริงมีเหตุการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้อยู่เสมอ และในกระบวนการตระหนักรู้ถึงศักยภาพสูงสุดของตนเอง (Self-actualization) มีนัยยะของคุณธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องเมื่อพูดถึงความถูกต้องเชื่อถือได้ของตัวเอง เพราะเมื่อเรากำลังสร้างเส้นคุณธรรมมันเป็นปรากฏการณ์ที่ต้องเทียบกับความเหมาะสมกับบุคคลอื่น เราเรียนรู้คุณงามความดีได้จากการเติมเต็มของบุคคลอื่น แต่คู่มือบำบัดเน้นให้สร้างความรู้เฉพาะของตนเอง (Self-knowledge) จากการเรียนรู้ความผิดพลาดของตัวเอง นับเป็นการอยู่กับความจริง ความถูกต้องเฉพาะของตนเองซึ่งบ่มเพาะเส้นคุณธรรมที่ไม่ใช่สำหรับคนส่วนใหญ่ เกณฑ์คุณธรรมเหล่านี้ อาจใช้ได้ในพื้นที่ของคนคุ้นเคย แต่ในการสร้างตัวตนจำเป็นต้องเรียนรู้เส้นคุณธรรมจากสังคมโดยรวม

ตัวตนแห่งยุคสมัย เป็นการบ่มเพาะให้เป็นตัวตนหนึ่งเดียว (Oneself) แยกมิติต่างๆ ในชีวิตให้หลุดลอยจากบริบทสิ่งรอบตัว แม้กระทั่งอัตลักษณ์ก็เป็นอัตลักษณ์ที่มากจากการกำหนดสร้างจากตัวเราเอง (Self-identity)

ไม่ใช่จากสังคมชุมชนร่วมอย่างในอดีต (Social identity) ตัวตนหนึ่งเดียวที่ขาดลอยจากการเชื่อมโยงเกาะเกี่ยวกับผู้คนและสิ่งอื่นรอบตัวเช่นนี้ ย่อมขาดแก่นแกนและแหล่งกำเนิดเพื่อค้นหาสิ่งที่มีความหมายที่ผสานกับอัตลักษณ์ความเป็นเราได้อย่างแท้จริง

2.2 วิธีการใช้ชีวิตและการวางแผน (Lifestyle and life plans)

วิถีชีวิตในเงื่อนไขสังคมสมัยใหม่ช่วงปลาย ไม่ใช่วิถีเพียงเพื่อเติมเต็มความต้องการในแต่ละวัน แต่เราถูกบังคับให้ต้องเลือกที่จะมีวิถีชีวิต เพราะวิถีชีวิตเป็นตัวแสดงออกภายนอกถึงความเป็นตัวเรา (Narrative of self-identity) วิถีชีวิตจึงไม่ใช่วิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา แต่เป็นวิถีที่เต็มไปด้วยทางเลือกเพื่อแสดงถึงความเป็นตัวเองมากกว่าการส่งต่อไว้ให้รุ่นหลังเหมือนวิถีประเพณี การได้เลือกและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนไปตามตัวตนและอัตลักษณ์ เป็นเหมือนการได้สะท้อนและสร้างตัวตนของเรา ทางเลือกในการใช้ชีวิตเหล่านั้นไม่เพียงสะท้อนว่าเรามีพฤติกรรมอย่างไร แต่มันแสดงถึงว่า “เราเป็นใคร” ในช่วงเวลาที่กฎเกณฑ์ระเบียบทางประเพณีที่เคยกำหนดวิถีปฏิบัติของเราเสื่อมคลายความขลัง ตัวเราที่ไม่มีกฎกติกาในชีวิตใดมากำหนด เราจึงต้องรับผิดชอบเลือกรูปแบบวิถีชีวิตที่สะท้อนคุณค่าสำคัญจากตัวตนของเรานั้นเอง (Core of self-identity)

อย่างไรก็ตาม ชีวิตที่เหมือนมีอิสระในการเลือกทั้งการบริโภคหรือใช้ชีวิตในพื้นที่ทำงานกลับเต็มไปด้วยกรอบของระเบียบเงื่อนไขของสังคมตามชนชั้นหรือกลุ่มที่ตนสังกัด ปัจจุบันจึงต้องสร้างทางเลือกสำหรับรูปแบบชีวิตที่อยู่ในระเบียบแบบแผนที่มีอยู่มากน้อยต่างกัน ดังนั้น ในบางเงื่อนไขชีวิตทำให้บางคนมีวิถีชีวิตแบบถูกกำหนด และต้องมีทางเลือกให้มากพอที่จะซ่อนบุคลิกกับคนอื่นที่ต้องปฏิสัมพันธ์ด้วย เช่น บุคคลสาธารณะหรือเชื้อพระวงศ์ เป็นต้น ขณะเดียวกัน การเลือกที่จะสร้างวิถีชีวิตแบบไหนยังได้อิทธิพลจากแรงกดดันในกลุ่มหรือผู้มีอิทธิพลในกลุ่มนั้นๆ เช่น สาวออฟฟิศแต่งตัวตามดาราที่แสดงละคร

เป็นพนักงานเอกชน ฯลฯ พร้อมไปกับอิทธิพลของสภาพสังคมเศรษฐกิจรอบตัว วิธีชีวิตจึงสะท้อนออกมาได้จากหลายเงื่อนไขทางสังคม นอกจากนั้นแล้ว การใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ เราจะพบแต่ความหลากหลายและแยกส่วน โดยเฉพาะการแยกส่วนระหว่างความเป็นส่วนตัวและสาธารณะ เพราะฉะนั้น ปัจเจกแต่ละคนจึงเคลื่อนไหวอยู่ท่ามกลางแต่ละบริบทรอบตัวหรือสถานที่ต่าง ๆ ในแต่ละวัน นั่นคือ ทางเลือกและกิจกรรมในชีวิตบ่อยครั้งนำไปสู่การแยกแต่ละส่วนในชีวิตคน ในที่นี้เรียกการแยกส่วนเหล่านั้นว่า ภาคส่วนรูปแบบวิถีชีวิตตามบทบาททางสังคม (Lifestyle sectors) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแบ่งกาลและเทศะ (Time-space) ของกิจกรรมในชีวิตประจำวันทั้งหมด เช่น การดำเนินชีวิตของคนในเมือง ช่วงเช้าต้องไปโรงเรียนลูกที่อยู่ห่างจากบ้าน ขณะที่ต้องรีบมาทำงานตามแบบแผนเวลาสากล และต้องพูดคุยกับลูกค้าในอีกซีกโลก กระทั่งเย็นต้องไปงานเลี้ยงที่ต้องแสดงมารยาทตามธรรมเนียมปฏิบัติ และเมื่อกลับบ้านก็ต้องแสดงบทบาทของพ่อและสามี การดำเนินชีวิตที่มีการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนและกิจกรรมที่แตกต่างและแยกส่วนกันอย่างมากในแต่ละช่วงเวลาเป็นวิถีชีวิตของคนทำงานในปัจจุบันและสร้างความสั่นคลอนกดดันได้ง่าย

วิธีที่ต้องดำรงไปตามกรอบปฏิบัติของกลุ่มชนชั้นในบริบทที่แยกส่วนของสังคม ขณะที่ต้องธำรงความเป็นตัวตนผ่านทางเลือกในการใช้ชีวิตนั้นไม่ง่ายแล้ว Giddens ยังตั้งข้อสังเกตกับผลกระทบ (เชิงความมั่นคงภายใน) ต่อความเชื่อในการใช้ชีวิต ในยุคของเหตุผลนั้น วิธีการได้มาซึ่งความรู้ความจริงแบบวิทยาศาสตร์ไม่อาจสร้างความเข้าใจต่อทุกสิ่งทุกอย่างได้ (Methodological doubt) แม้วิทยาศาสตร์จะยอมรับว่าไม่อาจมีคำอธิบายต่อทุกเรื่องและรอกการค้นคว้า แต่ระบบคิดเชิงนามธรรมในบรรยากาสนี้ได้แทรกซึมไปสู่ชีวิตประจำวันของผู้คนและเสนอวิธีการ/วิธีคิด หนทางที่เป็นไปได้อย่างหลากหลายให้กับผู้คน ประกอบกับข้อมูลมหาศาลของสื่อในโลกยุคนี้ การไหลเวียนของข้อมูลที่ล้นเกินและต้องประเมินความจริงของข้อมูล ได้สร้างรูปแบบใหม่ต่อ

การมองโลกนั้น คือ การทำให้เห็นข้อมูลต่างๆ เป็นภาพตัดปะที่เรียงชิดไปด้วยกัน (Juxtaposition) และนั่นช่วยเพิ่มทางเลือกในการใช้รูปแบบชีวิตมากขึ้น ขณะเดียวกันก็เพิ่มการรับรู้และเปรียบเทียบวิถีการใช้ชีวิตต่อกันและกันได้โดยง่าย ทำให้การออกแบบวิถีชีวิตเต็มไปด้วยความไม่มั่นใจต่อการเลือกในทุกๆ อย่างรอบตัว

เรื่องราวที่ไม่ง่ายในการออกแบบวิถีชีวิต ทำให้เกิดเทคนิคในการ “วางแผนชีวิต” เป็นเครื่องมือในการจัดการเวลาที่แสดงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของคน แผนในชีวิตเหล่านี้จะถูกไตร่ตรองและจัดระบบวิถีในตัวเอง (Trajectory of the self) ทบทวนและถูกสร้างใหม่ในฐานะทางเลือกของปัจเจกที่สะท้อนสถานการณ์/สภาพแวดล้อมที่ส่งผลกับจิตใจภายใน อย่างไรก็ตาม รูปแบบการใช้ชีวิตและการวางแผนชีวิตไม่ได้เป็นเพียงเรื่องกระบวนการภายในที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนๆ หนึ่งเท่านั้น แต่มันผสมผสานไปกับเรื่องทางสังคมภายนอก แม้กับกลุ่มชายขอบที่ดิ้นรนไขว่คว้าหาโอกาสในชีวิตจากเงื่อนไขและโอกาสทางสังคมก็ยิ่งออกแบบวิถีชีวิตเพื่อช่วยเพิ่มโอกาสที่เหมาะสมกับศักยภาพและตัวตนอัตลักษณ์มากขึ้น

กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตในสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลาย เป็นการพยายามใช้ชีวิตเพื่อบอกเล่าถึงอัตลักษณ์ของเราไม่ใช่วิถีที่เกิดไปตามธรรมชาติ และขณะที่ใช้ชีวิตที่เหมือนจะอิสระแต่ยังมีเงื่อนไขของสังคมตามกรอบปฏิบัติของกลุ่มชนชั้นในบริบทต่างๆ ที่แยกส่วน และท่ามกลางทางเลือกของข้อมูลที่มากเกินไปก็ยิ่งสร้างภาระทางปัญญาให้เราไม่มั่นคงต่อการตัดสินใจในแต่ละหนทางที่เลือก ปัจจุบัน เราจึงใช้เทคนิคในการวางแผนชีวิตเพื่อไตร่ตรองและจัดระบบที่ยู่เหนือแต่การออกแบบและวางแผนเหล่านั้นก็ยังคงผสมผสานไปกับเงื่อนไขและสถานการณ์ของสังคมไปด้วย เช่นกัน

2.3 ปฏิบัติการของความสัมพันธ์ที่แท้ (Pure relationship)

ในการออกแบบวิถีชีวิตที่ย่อมเกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์กับคนและสิ่งรอบตัว ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลายมีความซับซ้อนและแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขที่โดดเด่นกับวิถีชีวิตของแต่ละคน รูปแบบของความคุ้นเคยในสังคมสมัยใหม่ช่วงปลายทุกวันนี้ต่างจากยุคก่อนหน้าอยู่มาก คำว่ามิตรในยุคนี้นั้นเน้นความเป็นคนในและพยายามแบ่งแยกออกจากคนนอกให้กลายเป็นคนแปลกหน้าหรือศัตรู ต่างจากสมัยกรีกที่ใช้คำว่า Philos เพื่อหมายถึง คนใกล้ชิดหรือเป็นที่รักโดยไม่คำนึงถึงความเป็นญาติหรือสายเลือด การเชื่อมโยงกันเป็น Philos ถูกสร้างขึ้นด้วยตำแหน่งทางสังคมของคนๆ นั้นเองจากการเลือกไปตามธรรมชาติ ขณะที่สังคมสมัยใหม่ มิตรภาพจะถูกเลือกจากความเป็นไปได้ที่หลากหลาย ความใกล้ชิดอาจพัฒนาจากความสัมพันธ์และขอบเขตทางเลือกก็แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมนิสัยใจคอ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนได้นั้น มีแนวโน้มใกล้ชิดเคียงกับ “ความสัมพันธ์ที่แท้” (Pure relationship) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและมีความหมายกับมนุษย์

ความสัมพันธ์ที่ถูกคาดหวังในสังคมสมัยใหม่ หรือความสัมพันธ์ที่แท้ (Pure relationship) ถูกมองหาในการมีคู่ ในอดีตการแต่งงานเป็นสัญญาที่มักเกิดจากพ่อแม่หรือญาติพี่น้องผ่านการพิจารณาทางเศรษฐกิจและเครือข่าย ขณะที่คนยุคนี้ให้ความสำคัญกับความรักโรแมนติกการแต่งงานจึงกลายเป็นจุดเริ่มของความใกล้ชิดและความสัมพันธ์ระหว่างกัน และความสัมพันธ์แบบอื่นถูกเชื่อมโยงผ่านผลประโยชน์เป็นส่วนมาก นี่คือการแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างเพื่อนและญาติเหตุนี้ ความสัมพันธ์ในยุคใหม่จึงเห็นแก่ประโยชน์กลุ่มเครือญาติมากกว่าเพื่อนที่มองเป็นคนนอก

อย่างไรก็ตาม ในความสัมพันธ์ที่แท้ ควรมีองค์ประกอบอย่างน้อย 3 เรื่อง ดังนี้ 1) การมี “พันธะสัญญา” (Commitment) ในความสัมพันธ์ที่แท้ถูกใช้แทนข้อผูกมัดที่มีเงื่อนไขจากภายนอกเหมือนเช่นในโลกยุคเก่าที่ได้จาก

การบ่มเพาะ เช่น ข้าเก่าเต่าเลียง ฯลฯ สิ่งที่ทำให้เกิดพันธะสัญญาที่จริงจังอาจมาจากพลังแห่งรัก แต่ความรู้สึกรักเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้เกิดพันธะสัญญา เพราะการจะเกิดพันธะสัญญาต่อกันเป็นเรื่องของการต่อรอง แลกเปลี่ยน ได้เสีย พันธะสัญญานั้นยากที่จะสร้างให้เกิดขึ้นได้อย่างแม่นยำเพราะมัน คือ การคาดเดาจากการก่อร่างความสัมพันธ์ คนที่ผูกมัด คือ คนที่เตรียมรับความเสี่ยง ที่อาจจะเสียโอกาสจากทางเลือกอื่นๆ 2) “ความใกล้ชิด” (Intimacy) ในความสัมพันธ์ ที่แท้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชีวิตคู่ประสบความสำเร็จและมั่นคงในระยะยาวซึ่งความใกล้ชิดเหมือนเป็นอีกด้านหนึ่งของความเป็นส่วนตัว ทุกวันนี้ การใช้ชีวิตในเมือง ที่แออัด ผู้คนมีความใกล้ชิดทางกายภาพต่อกันซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ปัจจุบัน ผู้คนประสบปัญหา ความรู้สึกแปลกแยก มนุษย์เสมือนไร้วัดตนไปเรื่อยๆ การเข้าสู่ภาวะของความใกล้ชิดเป็นความพยายามรักษาความหมาย ของชีวิตกับสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคย ซึ่งไม่เคยถูกประสาณให้เข้ากับระบบ ขนาดใหญ่ในสังคม อย่างไรก็ตามระดับความใกล้ชิดจำเป็นต้องหาสมดุลระหว่าง เสรีภาพและการแบ่งปันความรู้สึกเพื่อไม่กลายเป็นการเกาะพึ่งพิงระหว่างกัน 3) ความสัมพันธ์ที่แท้ขึ้นอยู่กับ “ความไว้วางใจ” (Trust) ซึ่งมาจากการที่ได้เป็น ที่หนึ่งหรือมีความสำคัญต่อคนอื่นๆ หนึ่ง อดีตเงื่อนไขทางสังคมยังมีอิทธิพลต่อ ความสัมพันธ์ของผู้คน ความไว้วางใจอาจถูกจัดวางไว้ให้แล้ว เช่น การปลูกฝังให้ เชื่อถือในวงศาคณาญาติก่อนคนอื่น แต่ทุกวันนี้ในโลกที่เงื่อนไขภายนอกเสื่อม สลายลง แต่ละคนต้องมีทั้งความไว้วางใจและความน่าเชื่อถืออย่างน้อยภายใน ขอบเขตของความสัมพันธ์ระหว่างกัน การสร้างความไว้วางใจ จึงเป็นการสร้าง สมดุลระหว่างความเป็นอิสระในตัวเองและความจำเป็นในการเปิดเผยตัวตน สิ่งที่สำคัญในการสร้างความไว้วางใจในความสัมพันธ์ที่แท้ คือ แต่ละคนควรรู้จัก บุคลิกภาพของอีกฝ่ายและสามารถปฏิบัติตัวได้ตรงตามความต้องการที่ได้รับ จากอีกฝ่าย Giddens ยกตัวอย่างว่า มนุษย์ควรใช้เวลาในการฟังกันและกันทุก วันและต้องพยายามเข้าถึงความรู้สึกเบื้องหลังเรื่องเล่าเหล่านั้น เพื่อสร้าง

บรรยากาศของการดูแลเอาใจใส่ระหว่างกัน ดังนั้น ผู้คนจะไม่เพียงแค่ว่าทุกคนอื่น แต่จะตอบสนองเพื่อเป็นการยืนยันตัวตนของเขา กระบวนการเหล่านั้น เหมือนเป็นการแบ่งปันความทรงจำร่วมซึ่งเป็นการยึดเหนี่ยวบุคลิกภาพของคนได้มากกว่าเพียงแค่แบ่งปันประสบการณ์ทั่วไป

สรุป ความสัมพันธ์ที่แท้เป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยเติมเต็มและสร้างความหมายกับผู้คนในยุคสมัยใหม่ช่วงปลาย เกิดขึ้นผ่านการไตร่ตรองสะท้อนคิดอย่างลึกซึ้ง ไม่จำเป็นต้องอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายเท่านั้น และเกิดขึ้นได้ในหลายรูปแบบของความสัมพันธ์ อาจะเกิดในวงกว้าง เช่น เรื่องเล่าในแมกกาซีน หรือบทสนทนาในสื่อต่างๆ ต่างกับความสัมพันธ์ที่ Giddens เรียกว่า ความสัมพันธ์ที่สะดวกสบาย (Convenience relationship) อย่างมาก

3. บทสรุปความไม่มั่นคงในสภาวะสมัยใหม่

การวิเคราะห์สภาวะสมัยใหม่ (Modernity) หรือยุคที่ตามมาจากสมัยใหม่ (After modernity) ในทางทฤษฎีที่ส่งผลต่อความมั่นคงภายในเชิงคุณค่าและความหมายในชีวิตนั้น เราจะพบคำอธิบายที่เชื่อมโยงปฏิบัติการของสภาวะสมัยใหม่จากภายในของปัจเจก ทั้งในเชิงคุณค่า มุมมองต่อโลก และตัวตนของบุคคล ไปถึงปฏิบัติการในการออกแบบวิถีชีวิตและทางเลือก ที่วางอยู่บนพื้นฐานบริบทสังคมทั้งในเชิงสถาบันและระดับชีวิตประจำวัน ปฏิบัติการของสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลาย (Late modernity) ได้ปูบรรยากาศ (และแผ่ฝังในเชิงโครงสร้าง) ให้ผู้คนในระดับปัจเจกทั้งต้องยืนยันอัตลักษณ์ความเป็น “ตัวตน” แห่งยุคสมัยด้วยตนเอง (Self-identity) พร้อมไปกับพยายามหลอมรวมต่อรองกับสภาพสังคม (เชิงสถาบัน) ที่ห้อมล้อมผ่านวิถีชีวิต (Lifestyle) ในแบบของตน ทั้งการสร้างเรื่องเล่า การเลือกคุณค่าที่ต้องสะท้อนตัวตนผ่านทั้งการบริโภคและหน้าที่การงาน ซึ่งส่งผลสะท้อนกลับต่อการสร้างวิถีในแบบตนเอง (Reflexive project) หรือการพลิกแพลงหาโอกาสในชีวิต (Life politic) ทั้งการเชื่อมโยงกับชีวิตทางสังคมของปัจเจกผ่านสายสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ นั้น

ก็สร้างพันธะแบบทางการ (Commitment) เต็มไปด้วยความหวังที่จะมีความสัมพันธ์ที่แท้กับโลกได้ (Pure relationship) ระหว่างทางที่ต้องดำรงตัวตนที่แยกส่วนและโดดเดี่ยว เช่นนั้น ก็เกิดคำถามเชิงคุณค่าต่อความมั่นคงแน่นอนของโลก (Ontological security) ไปพร้อมกับผลกระทบ (เชิงความมั่นคงภายใน) ต่อความเชื่อในการใช้ชีวิต จากบทสรุปดังกล่าว จะเห็นประเด็นสำคัญที่เป็นสาเหตุส่งผลต่อความไม่มั่นคงภายในภายในบริบทสังคมสมัยใหม่ได้ 3 ประเด็นหลักๆ สามารถอภิปรายในเชิงทฤษฎีได้ดังนี้

3.1 คุณค่าและความหมายที่เปลี่ยนแปลง (Value)

การวิเคราะห์ปัญหาในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติเช่นนี้ เราจะพบแก่นแกนหลักในหลายเรื่องที่น่าคิดให้สำคัญไปในทางเดียวกัน ขณะที่ Max Weber พูดถึงกระบวนการคลายมนต์ขลังของโลก (Disenchantment of the world) Giddens ก็พูดถึงโลกหลังประเพณี (Post-traditional society) รวมไปถึงคำอธิบายการเกิดขึ้นของสิ่งที่ตามมาของ Weber คือ การแตกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยจนกลายเป็นขอบเขตคุณค่าที่เข้ากันไม่ได้ (value fragmentation) การตัดสินคุณค่า (Werturteile) ในยุคสมัยใหม่เป็นเพียงการตัดสินรสนิยมนิยม (Geschmacksurteile) ซึ่งสิ่งที่ถูกตำหนิทางศีลธรรมจะกลายเป็นเพียงสิ่งที่ไม่มีรสนิยมนิยม ขณะที่ Giddens กล่าวถึง การทำให้ประเพณีลดความขลัง (Detraditionalisation) กลายเป็นเพียงทางเลือกในการใช้ชีวิต บริบทของชีวิตทางสังคมที่ทำให้การอบจรรีดย่อยๆ สลายความเข้มข้นส่งผลต่อคุณค่า วิธีคิด และการให้ความหมายในชีวิตของปัจเจกจะได้กล่าวถัดไป

3.2 การเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจก (Individuality)

สิ่งที่ปัจเจกต้องเผชิญในสภาวะสมัยใหม่นั้น Weber กล่าวถึงกระบวนการคลายมนต์ขลัง (Disenchantment) ได้เขย่งระเบียบโลกใหม่ทำให้เกิดการกระจัดกระจายของคุณค่าต่างๆ จนไม่อาจดำรงอยู่ร่วมกันได้ (Value-fragmentation) ความสั่นคลอนเชิงลึกในพื้นฐานวิถีของปัจเจกได้สร้างตัวตน

แบบสมัยใหม่ที่ไร้พลังอำนาจขึ้นเรื่อยๆ (Disempowerment of the modern self) ขณะที่ Giddens อธิบายปรากฏการณ์ในระดับปัจเจกผ่านเรื่อง ตัวตน-อัตลักษณ์ (Self-identity) ซึ่งกล่าวโดยสรุปว่า อัตลักษณ์ในสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลายถูกกำหนดด้วยตัวเราเอง (Self-Identity) เพราะมันไม่เหมือนเมื่อก่อนที่อัตลักษณ์สังเกตได้จากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น แต่อัตลักษณ์ในยุคนี้มาจากการกำหนดจากตัวเรา นั่นคือ การบันทึกเรื่องเล่าชีวประวัติของตนเองและทำให้เรื่องเล่าของเราดำรงอยู่เป็นกระบวนการในการทบทวนตรึงตรองทางเลือก สาเหตุและผลที่ตามมาจากการกระทำของเราเอง ความยากของยุคสมัย คือ ตัวตนในยุคนี้ ถูกหล่อหลอมให้เป็นตัวตนหนึ่งเดียว (Oneself) หรือตัวตนที่หลุดลอยจากบริบทรอบตัว การเรียนรู้ในการอยู่ร่วมหรือบ่มเพาะศีลธรรมในตัวตนนั้นยากที่จะถูกขัดเกลาให้सानไปด้วยกันกับสังคมโดยรวม ยิ่งไปกว่านั้น ตัวตนหนึ่งเดียวที่พยายามออกแบบวิถีชีวิต ยังอยู่ภายใต้กรอบเงื่อนไขระเบียบของกลุ่มชนชั้นของตน ไม่ได้อิสระเป็นตัวเองเสียทั้งหมด ปัจเจกในสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลายลงต้องเรียนรู้การวางแผนชีวิตเพื่อเชื่อมโยงกับอิทธิพลสังคมและแสดงออกถึงความพิเศษที่เชื่อมโยงตัวตนไปด้วยกัน

3.3 ความสัมพันธ์ในบริบทสมัยใหม่ (Relationship)

Weber อธิบายความสัมพันธ์ในสังคมสมัยใหม่ผ่านระบบที่เรียกว่า ระบบราชการ (Bureaucracy) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบระบบลำดับขั้นที่เป็นทางการ สร้างความแปลกแยกและสูญเสียความหมายต่อปัจเจกที่จะเชื่อมโยงกับระบบที่เป็นทางการของผู้เชี่ยวชาญ ขณะที่ Giddens วิเคราะห์ผ่านสิ่งที่เรียกว่าความสัมพันธ์ที่แท้ซึ่งเป็นสิ่งที่ปัจเจกในสมัยใหม่ช่วงปลายคาดหวังจากชีวิตโดดเดี่ยวและแปลกแยก โดยความสัมพันธ์ที่แท้ นี้ ต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย 3 เรื่อง คือ พันธะผูกพัน ความใกล้ชิด และความไว้วางใจ ซึ่งจะช่วยสร้างสายสัมพันธ์ที่ยึดเหนี่ยวสร้างความหมายให้กับปัจเจกได้

ความไม่มั่นคงกับการเรียนรู้ความหมายจากการตาย

สาเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อความไม่มั่นคงจากการสูญเสียคุณค่าและความหมายในสังคมสมัยใหม่ คือ การเปลี่ยนองคภาพบในระเบียบโลกใหม่ที่เกี่ยวข้องกับ “คุณค่า” ในสังคมที่รวมไปถึง คุณค่าจากจารีตประเพณี ค่านิยม บรรทัดฐานที่หล่อหลอมวิธีคิด ความเชื่อ ความเป็นตัวตน อัตลักษณ์ ความรู้ มุมมองต่อโลกของปัจเจกแต่ละคนให้อย่างแปลกแยก แตกต่าง ซับซ้อน และสร้างบรรยากาศให้ปัจเจกต้องใช้ชีวิตเพียงหนึ่งเดียวแยกขาด ยิ่งสับสนกับการจัดการความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกับทุกสถานการณ์ทุกบริบทของเรื่องราวรอบตัว มุมมองเชิงความคิดที่ผู้เขียนเสนอคือ ในโลกที่แสวงหาความสุขมากกว่าความหมายนั้น เราอาจต้องเรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าและความหมายในชีวิตด้วยตัวเราเอง เพื่อให้สามารถยึดหยัดเป็นแก่นสารัตถะให้กับชีวิตที่เพียงแค่ความสุขจากภายนอกตามสมัยนิยมคงไม่เพียงพอ

งานวิจัยของ Robert Nozick (1989) สนใจว่า อะไรคือ สิ่งที่ทำให้ชีวิตเราคุ่มค่า ซึ่งใกล้เคียงกับคำว่า Eudaimonia ในงานทางปรัชญาของ Aristotle ซึ่งหมายถึง ความสุขความเบิกบานของมนุษย์ โดย Eudaimonia ไม่ใช่ความรู้สึกดีเพียงชั่วคราว Smith (2017) อธิบายว่า การมุ่งสู่ชีวิตที่มีความสุขต้องการการบ่มเพาะคุณสมบัติที่ดีที่สุดในตัวและใช้ชีวิตอย่างเต็มกำลัง ชีวิตที่ต้องทำหน้าที่ของตัวเองพร้อมกับทำประโยชน์เพื่อสังคม คล้ายกับการหาทางใช้ประโยชน์และพัฒนาสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเองให้สอดคล้องกับหลักการที่อยู่ในตัว สิ่งเหล่านี้อาจใกล้เคียงกับความสุขโดยทั่วไป แต่ในงานวิจัยของ Baumeister (2013) พบว่า แม้ชีวิตที่มีความสุขกับชีวิตที่มีความหมายมีส่วนซ้อนทับและหล่อเลี้ยงกันแต่มีรากที่ต่างกันมาก โดยชีวิตที่มีความสุขเป็นชีวิตที่ราบรื่น ไม่เจอความเครียดกังวลและรู้สึกดีตลอดเวลาซึ่งมันเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้รับมากกว่าผู้ให้ โดยชีวิตที่มีความสุขแต่ปราศจากความหมายเป็นชีวิตที่ตื้นเขิน สนใจแต่ตัวเอง มักได้ทุกอย่างที่อยากได้หลีกเลี่ยงกับความยากลำบากต่างๆ ในทาง

ตรงข้าม ชีวิตที่มีความหมายมีความเชื่อมโยงและทำประโยชน์แก่สิ่งที่พ้นไปจากตัวเอง มักเกี่ยวพันกับกิจกรรมต่างๆ แม้กระทั่งการโต้แย้งที่แสดงถึงการต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ในสิ่งที่เราเชื่อว่ามีคุณค่า ดังนั้น ชีวิตที่มีความหมายจึงเกี่ยวข้องกับความคิด วิถีการกังวล มากกว่าชีวิตที่มีความสุข เช่น การมีลูก เป็นต้น และการแสวงหาความหมายช่วยเติมเต็มชีวิตได้มากกว่าการไขว่คว้าความสุขส่วนตัวอยู่มาก

เช่นนี้แล้ว ตัวเราจะแสวงหาความหมายในชีวิตได้อย่างไร หรือเราจะค้นพบความหมายชีวิตต่อเมื่อใกล้สูญเสียหรือไม่มีชีวิตแล้ว การตระหนักถึงคุณค่าและความหมายในชีวิตเพื่อให้เรามั่นคงและไม่สั่นคลอนในโลกที่ไม่แน่นอนเช่นนี้ ในหนังสือที่มาจากงานวิจัยของ Smith (2017) พบว่า รอบตัวคนๆ หนึ่งเต็มไปด้วยแหล่งกำเนิดความหมายในชีวิต และเมื่อเราเชื่อมต่อกับแหล่งกำเนิดเหล่านั้นทั้งจากภายนอก (สิ่งที่ศรัทธาจากสังคม) และภายใน (เรียนรู้จากประสบการณ์เรื่องเล่าชีวิต) ได้ เราจะพบความหมายและพึงพอใจกว่าที่เคยตามหนทางในแบบของตนเอง การเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าและความหมายจากแหล่งกำเนิดนั้น นับได้ว่าเป็นการเติบโตทางจิตวิญญาณและสำหรับการใช้ชีวิตของคนๆ หนึ่ง การสิ้นสุดของชีวิตก็เป็นจุดท้าทายให้เราได้ใคร่ครวญตลอดการเดินทางของชีวิต เพราะมันชวนให้เราตั้งคำถามว่าควรใช้ชีวิตซึ่งมีขอบเขตอันจำกัดอย่างไร การคิดถึงความตายจะบีบให้เราต้องประเมินคุณค่าชีวิตของเราว่าเป็นอย่างไร และคิดพิจารณาว่าเราจะเปลี่ยนแปลงอะไรได้บ้างเพื่อให้ชีวิตมีความหมายมากขึ้น

William Breitbart (Smith, 2017, p. 217) ผู้เชี่ยวชาญด้านการจบชีวิตของผู้ป่วยระยะท้าย เขาสนใจว่า ความตายส่งผลต่อความหมายชีวิตอย่างไรและอะไรเป็นแรงผลักดันให้ผู้ป่วยระยะท้ายเลิกจะสู้กับโรคร้าย สิ่งที่เขาพบคือ ผู้ป่วยที่อยากจบชีวิตให้เร็วขึ้นเป็นเพราะพวกเขาไม่เหลือความหมายใดๆ ในชีวิตแล้ว ไม่ใช่เพราะความทรมานจากอาการของโรค หลังจากนั้นเขาจึงเริ่มทำโครงการ

พัฒนาให้ผู้ป่วยใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าจนกว่าจะถึงบั้นปลายสุดท้ายของชีวิต เพื่อปรับปรุงประสบการณ์การตายให้ดีขึ้น มีความหวังและใช้ชีวิตให้คุ้มค่า มีความหมายในทุกๆ ช่วงเวลาที่เหลืออยู่ ผลที่ได้เมื่อสิ้นสุดโครงการ พบว่าทัศนคติต่อชีวิตและความตายเปลี่ยนไป ความกังวลสิ้นหวังเรื่องความตายลดน้อยลง และผู้ป่วยไม่อยากตายเร็วอีกต่อไป ชีวิตมีความหมายมากขึ้น การนึกถึงความตายและได้ใคร่ครวญความหมายในชีวิตนั้น ถูกเรียกว่า บททดสอบบนเตียงคนตาย (The deathbed test) โดยพบว่า “ช่วงเวลาระหว่างการวินิจฉัยโรคกับความตายนั้นเป็นโอกาสสำหรับการเติบโตอย่างพิเศษ” การเติบโตหรือก็คือการได้เรียนรู้เข้าใจตระหนักถึงแหล่งกำเนิดสิ่งที่มีคุณค่าให้ความหมายต่อชีวิตเรานั้น Smith (2017) เสนอแก่นสาระหลัก 4 ประเด็น ที่ทำให้เราตระหนักได้ถึงความหมายในชีวิต ซึ่งแก่นสาระทั้ง 4 นี้ มีความเชื่อมโยงกับสาเหตุเชิงลึกต่อความไม่มั่นคงได้ในหลายมิติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) เราจะมีคามหมายเมื่อเรารู้สึกผูกพันเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน (Belonging) คือความรู้สึกที่ได้รับการยอมรับและยินดีจากกลุ่มคนอื่นๆ ซึ่งความผูกพันไม่ใช่เพียงแค่การมีสัมพันธ์ทางสังคมเท่านั้น แต่เป็นการมีความสัมพันธ์ที่มีคุณค่าและมีความหมาย การมีปฏิสัมพันธ์ที่จริงใจและมีความรู้สึกที่เราเป็นที่รักมีความสำคัญและได้รับการยอมรับจากกลุ่มคนอื่นๆ ความผูกพันเป็นส่วนหนึ่งนี้ เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในโลกสมัยใหม่และต้องการหาความสัมพันธ์ที่แท้ซึ่งก็ใกล้เคียงกับที่นักจิตวิทยาเรียกว่า ความสัมพันธ์คุณภาพสูง (High quality connection) นับเป็นความสัมพันธ์ที่มีคุณภาพเกิดจากการรับฟังอย่างตั้งใจ การแสดงความเห็นอกเห็นใจและการมีส่วนร่วมในช่วงเวลาสำคัญของชีวิตผู้อื่น

2) เราจะรู้สึกถึงคุณค่าและความหมายเมื่อเรามีจุดมุ่งหมายในชีวิต (Purpose) การมีเป้าหมายหรือจุดหมายที่ทำให้เรามีแรงจูงใจในการดำเนินชีวิต สิ่งสำคัญของแรงจูงใจนอกจากต้องรู้จักจุดแข็ง ศักยภาพ พรสวรรค์ของตัวเอง

แล้ว ยังรู้ว่าจะใช้ศักยภาพนั้นรับใช้สังคมได้อย่างไร จุดมุ่งหมายเป็นเหมือนภารกิจแห่งชีวิต ในประเด็นนี้ เกี่ยวข้องกับตัวตนและอัตลักษณ์ของเราเป็นอย่างมาก เราต้องรู้จักความต้องการของตัวเองมากพอที่จะกำหนดเป้าหมายที่เชื่อมโยงและผสานความเป็นตัวตนไปด้วยกัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้ตัวตนและอัตลักษณ์ของเราต่อโลกภายนอกชัดเจนยิ่งขึ้น พบความเชื่อมโยงตัวเองกับโลกภายนอกเพื่อตอบภารกิจในชีวิตเป็นจุดหมายได้

3) เราจะตระหนักถึงความหมายผ่านเรื่องเล่า (Storytelling) การใช้ชีวิตบนความไม่แน่นอน ไม่ปะติดปะต่อ เราถักทอเรื่องราวชีวิตของเรากันตามสถานการณ์เฉพาะหน้าในทุกเวลา อัตลักษณ์และประสบการณ์เปลี่ยนแปลงไปเสมอ แต่เมื่อเราเล่าเรื่อง มันช่วยให้เราทำความเข้าใจเหตุผลของการกระทำนั้นๆ เราจะเห็นภาพรวมของชีวิตที่เชื่อมโยงสอดประสานเพื่อให้เราอธิบายโลกและความเป็นไป สิ่งเหล่านี้ เหมือนให้ที่ทางแก่เราบนโลกใบนี้ไปด้วย การเล่าเรื่องชีวิตจึงเกี่ยวข้องกับตัวตนและอัตลักษณ์ของเราและเป็นการไตร่ตรองสะท้อนคิดกับตนเอง

4) เราจะเข้าใจความหมายผ่านประสบการณ์ข้ามพ้นตัวตน (Transcendence) เป็นประสบการณ์ที่ทำให้เรารู้สึกเชื่อมโยงกับสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าและเกินกว่าความเข้าใจปกติของเรา ช่วยให้เราารู้สึกถึงความมหัศจรรย์และความสงบภายในใจอาจเกิดขึ้นไม่บ่อย แต่มีผลกระทบอย่างมากต่อความรู้สึกและการรับรู้ของเรา ในภาวะเช่นนั้น เราพบว่า ความรู้สึกถึงตัวตนหายไปพร้อมความกังวล ความอยากต้องการต่างๆ และเราจะรู้สึกเชื่อมโยงกับทุกสิ่งบนโลกอย่างลึกซึ้ง ทำให้ความกังวลต่อการดำรงอยู่และความตายจะหายไป ความสงบสันติโปร่งโล่งเข้ามาแทนที่ บางครั้งในประสบการณ์ข้ามพ้นตัวตนนั้น อาจเป็นความตายของอัตตา (Ego death) เพราะเป็นการฝึกฝนที่จะเผชิญ การสูญเสียตัวตนครั้งสุดท้าย ซึ่งคือ ความตายนั่นเอง กล่าวคือ คนที่มีประสบการณ์เช่นนี้

จะพร้อมรับกับการสูญเสียและเผชิญความตายได้อย่างสงบ การข้ามพ้นตัวตน จึงเชื่อมโยงกับเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์ของปัจเจกอยู่มาก

บทสรุป

จากการศึกษา พบว่า ความปราถนาของคุณค่าและความหมายในสภาวะสมัยใหม่ส่งผลต่อความไม่มั่นคง(ภายใน) ของผู้คน ปฏิบัติการของสภาวะสมัยใหม่ช่วงปลายทำให้ผู้คนในระดับปัจเจกทั้งต้องยืนหยัดอัตลักษณ์ความเป็น “ตัวตน” แห่งยุคสมัยด้วยตนเอง พร้อมไปกับพยายามหลอมรวมต่อรองกับสภาพสังคมที่ห้อมล้อมผ่านวิถีชีวิตในแบบของตน และการเชื่อมโยงกับชีวิตทางสังคมของปัจเจกผ่านสายสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ นั้น ก็สร้างพันธะแบบทางการเติมไปด้วยความหวังที่จะมีความสัมพันธ์ที่แท้กับโลกได้ โดยมีประเด็นร่วมทางสังคมที่ส่งผลต่อกันและกันอย่างน้อย 3 เรื่อง คือ 1) การเปลี่ยนแปลงของคุณค่าร่วมในสังคม ทั้งจารีตประเพณีที่คลายความศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นเพียงทางเลือกหรือเป็นไปตามแต่ละเหตุผลที่ใช้อธิบาย 2) ความเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะตัวตนและอัตลักษณ์ ที่เปลี่ยนเป็นตัวตนหนึ่งเดียวที่หลุดลอยจากบริบทและไม่อาจบ่งเพาะศีลธรรมของตนเองได้ชัดและอัตลักษณ์ที่ปัจเจกต้องพยายามธำรงและนิยามด้วยตัวเอง 3) ความสัมพันธ์ในบริบทสมัยใหม่ เป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนแบ่งแยกระหว่างมิตรกับคนแปลกหน้า โดยมีมิตรที่แท้จะถูกคาดหวังจากกลุ่มเครือญาติ ขณะที่มิตรโดยทั่วไปมีสายสัมพันธ์ผ่านผลประโยชน์ และอยู่อย่างหวาดระแวง ผู้คนในยุคนี้โหยหาความสัมพันธ์ที่แท้ที่ต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย 3 เรื่อง คือ มีพันธะสัญญา มีความใกล้ชิด และมีความไว้วางใจ ปัญหาจากการสูญเสียคุณค่าและความหมายนี้ สามารถใช้แนวทางเชิงลึกในการเรียนรู้ความหมายในชีวิตโดยเฉพาะสร้างความตระหนักรู้ผ่านประสบการณ์กับการตาย เพราะการเรียนรู้ถึงความหมายต้องมีความผูกพันเป็นส่วนหนึ่งทั้งกับครอบครัว กลุ่ม ชุมชน มีจุดมุ่งหมายเป็นจุดหมายปลายทางให้ชีวิตได้

เชื่อมโยงกับสังคมภายนอกที่ยิ่งใหญ่กว่า มีภาวะข้ามพ้นตัวตนเพื่อเรียนรู้จำลองถึงการสูญเสียตัวตนและไม่กังวลเช่นเมื่อเผชิญความตาย และสุดท้ายการมีเรื่องเล่าเพื่อทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ในชีวิตของแต่ละคน การได้ใช้ชีวิตเพื่อใคร่ครวญและทำความเข้าใจกับแหล่งกำเนิดความหมายในชีวิตของแต่ละคน จึงเป็นข้อเสนอในงานชิ้นนี้ โดยทั้งปัจเจกและสังคมนั้น จะต้องให้พื้นที่ในการเรียนรู้และออกแบบความหมายในชีวิตของแต่ละปัจเจกที่มีแหล่งกำเนิดจากภายนอกหรือภายในตัวเอง ขณะเดียวกันในระดับสังคมก็ต้องทบทวนเพื่อเติบโตและตระหนักต่อการร่วมสร้างคุณค่าและความหมายร่วมใหม่ เช่น ระบบเศรษฐกิจแบบจุดมุ่งหมาย (The new purpose economy) หรือการก้าวเข้าสู่ยุคคำนิยมในแบบหลังวัตถุนิยมมากขึ้น เน้นการสำนึกเรื่องความหมายและใช้ชีวิตอย่างมีจุดหมาย รวมไปถึงการตั้งกลุ่ม ชมรม ผู้ประกอบกิจกรรมใดๆ ที่มุ่งหาความหมายที่มีแก่นแกนหลักมากกว่าแค่ตัวเอง (ในที่สุดจะวนกลับคืนมาสู่ผู้ให้) และเชื่อมโยงกับผู้คนและสาธารณะร่วมกันทางใดทางหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บรรณาธิการ). (2550). *วัฒนธรรม ความตายกับวาระสุดท้ายของชีวิต: คู่มือเรียนรู้มิติสังคมของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย*. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- เชษฐา พวงหัตถ์. (2551). ทฤษฎีสังคมและการทำความเข้าใจสภาวะสมัยใหม่ของแอนโธนี กิดเดนส์. *วารสารร่วมพฤษภา มหาวิทยาลัยเกริก*, 26(1), 2-41.
- ดาริน อินทร์เหมือน. (2547). *การสร้างสภาวะสมัยใหม่ บทบาทของเหตุผลและการวิพากษ์เหตุผล*. ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์. (2561). “บ้าน” สุดท้ายของชีวิต: มุมมองเชิงสังคมวิทยาต่อการบริหารคุณภาพชีวิตระยะท้าย (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.).
- วิรัชฐา แซ่เจีย. (2563). ในวันที่รู้สึกไร้ความหมาย: ทำไมมนุษย์เฝ้าตามหาชีวิต และจะรับมือกับความคิดนี้อย่างไร. สืบค้นจาก <https://thematter.co/social/philosophy/suffuring-of-existential-crisis/101852>.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. สืบค้นจาก <https://www.royin.go.th/dictionary/>
- อลิซาเบธ คีบเลอร์-รอสส์, และ เดวิด เคสเลอร์. (2548). *ชีวิตสอนอะไรบ้าง Life lessons* (นุชจรีย์ ชลคุป, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง. (ต้นฉบับพิมพ์ปี 1972).
- Bauman, Z. (1992). *Mortality, immortality and other life strategies*. California: Stanford University Press.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., Aaker, J. L., & Garbinsky, E. N. (2013). Some key differences between a happy life and a meaningful life. *The Journal of Positive Psychology*, 8(6), 505-516. Retrived from <https://doi.org/10.1080/17439760.2013.830764>
- Bocock, R. (1992). The Cultural Formations of Modern Society, in Hall, S., & Gieben, B. (Eds.), *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press and the Open University. 229-268.

- Critchley, S. (2001). *Continental Philosophy: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. California: Stanford University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. California: Stanford University Press.
- Hall, S. and Gieben, B. (Eds) (1992). *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press and the Open University.
- Heaphy, B. (2007). *Late modernity and social change: Reconstructing social and personal life*. London: Routledge.
- Kolb, D. (1986). *The critique of pure modernity: Hegel, Heidegger, and after*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kim, S. (2022). "Max Weber", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2022 Ed.) Zalta, E. N. & Nodelman, U. (Eds.). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/weber/>
- Kumar, K. (1995). *From Post-industrial to Post-modern Society: New Theories of the Contemporary World*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Nietzsche, F. (2006). *Thus Spoke Zarathustra: A Book for All and None*. (Del Car, A. & Pippin, R. B. (Ed.). Del Caro, A., Trans.). Cambridge : Cambridge University Press.
- Nozick, R. (1989). *The Examined Life: Philosophical Meditations*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Pippin, R. B. (1991). *Modernism as a Philosophical Problem*. Oxford: Wiley-Blackwell.

- Schabert, T. (1983). *Modernity and History 1: What is Modernity*.
Retrived from <https://doi.org/10.1177/039219218303112306>
- Smith, E. E. (2017). *The Power of Meaning: Crafting a Life That Matters*. New York: Crown Publishers.
- Weber, M. (1946). *Science as a Vocation*. In *From Max Weber: Essays in Sociology* (Gerth, H. H. & Mills, C. W., Eds & Trans.)
New York: Oxford University Press.
- Weber, M. (1947). *Max Weber, the Theory of Social and Economic Organization*. New York: Free Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. California: University of California Press.
- Weber, M. (2005). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*.
New York: Routledge.